

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Diplomová práce

Bc. Veronika Hronková

Jazyk a jazykové právo v ústavách vybraných španělsky mluvících zemí

Linguistic rights in constitutions of selected spanish speaking countries

Praha 2022

Vedoucí práce: prof. PhDr. Petr Čermák, Ph.D.

Poděkování:

Zde bych ráda poděkovala vedoucímu své diplomové práce, panu prof. PhDr. Petru Čermákovi, Ph.D. Děkuji za možnost výběru tématu práce, za podnětné konzultace, za trpělivost a profesionální vedení. Dále bych ráda poděkovala panu prof. PhDr. Josefu Opatrnému, CSc. za milý rozhovor na naše téma.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 15. července 2022

Veronika Hronková

Klíčová slova

jazyk, sociolingvistika, španělština, ústava, jazykové právo

Key words

language, sociolinguistics, Spanish, constitution, linguistic rights

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá jazykovou situací vybraných španělsky mluvících zemí z právního hlediska. Na začátku textu jsou zhruba nastíněny základní pojmy. Jako ukázka možných právních úprav jazykových otázek je popsán stav v České republice a ve Španělsku. Následně jsou zmíněny některé základní dokumenty, které jsou součástí jazykové politiky Evropské unie a OSN. Přes dokumenty závazné pro toto nadnárodní společenství se dostáváme ke španělsky mluvícím zemím mimo Evropu. V úvodu k mimoevropským španělsky mluvícím zemím klasifikujeme jazykové rodiny amerických zemí a vytváříme dělení vyplývající z ustanovení jazykových práv jednotlivých zemí. Jádrem práce, ke kterému směřujeme, jsou země Jižní Ameriky, na jejichž území se oficiálně používá španělský jazyk, kromě toho se v nich ale mluví jedním nebo více dalšími jazyky. Zajímá nás především úprava jazykových práv původních obyvatel zavedená v nejvyšších právních dokumentech vybraných států. Závěrečná část obsahuje případové studie konkrétních vybraných států, jmenovitě Chile, Peru, Paraguaye a Bolívie, u nichž je analyzována stávající právní úprava jazyků. Největší pozornost je věnována Chile, kde se v době psaní této práce vytváří návrh nové ústavy obsahující nová jazyková práva domorodých obyvatel. Na závěr jsou shrnuty možné přístupy, které jsou v oblasti úpravy jazykových práv možné.

Abstract

This thesis deals with a linguistic situation of chosen Spanish speaking countries from juridical point of view. In the beginning of the text there are briefly drafted basic terms. As the illustration of possible resolutions of the linguistic issues there is described the situation in Czech Republic and in Spain. Then we mention basic documents which are part of the language policy of European union and UN. Through obligatory documents for these international associations, we get to Spanish speaking countries out of Europe. In the introduction to Spanish speaking countries out of Europe we classify language families of American countries, and we make a distinction that emerge from regulations of language right by states. The core of the work to which we head towards are countries of South America using officially Spanish language but besides there is one or more languages spoken by people of these countries. Primarily, we are interested in regulation of language rights of indigenous people established in the constitutions of the states. The last part contents analysis of chosen states, in particular Chile, Peru, Paraguay and Bolivia. We analyse actual law regulations of languages which are in force in these states. The main attention is dedicated to Chile where there has been created a project of a new constitution including new language rights of the indigenous people while writing this thesis. In conclusion there are summarized attitudes which are possible for regulating language laws.

Obsah

1	Úvod	9
1.1	Základní pojmy a definice.....	10
1.1.1	Sociolingvistika	10
1.1.2	Jazyky v kontaktu	11
1.1.3	Bilingvismus a diglosie	12
1.2	Jazyková politika státu a její prostředky, jazyk a právo.....	14
1.2.1	Jazyková politika	15
1.2.2	Jazykové právo	16
1.2.3	Národ, etnikum a národnostní menšina	17
1.3	Metodologie	18
2	Ústava, právo, jazyk: možné přístupy k právnímu uspořádání vícejazyčných území	20
2.1	Státní, úřední a menšinový jazyk	20
2.1.1	Státní, oficiální a úřední jazyk	20
2.1.2	Menšinový jazyk.....	21
2.2	Česká republika a jazyková práva.....	22
2.2.1	Český jazyk v historii zákonů.....	23
2.3	Ochrana jazyka a kultury	24
2.4	Vícejazyčné země.....	25
2.4.1	Španělsko	26
2.4.1.1	Španělská ústava (Constitución Española).....	28
2.4.1.2	Autonomní oblasti Španělska a úprava jazykových práv	29
2.4.1.2.1	Katalánsko a Valencie.....	30
2.4.1.2.2	Galicie	33
2.4.1.2.3	Baskicko.....	33
2.5	Jazyková politika EU	34
2.6	Jazyková politika OSN.....	38

3	Ústavy španělsky mluvících zemí a jazyk.....	40
3.1	Španělština mimo Španělsko	40
3.1.1	Klasifikace indiánských jazyků	40
3.2	Obecná charakteristika španělsky mluvícího světa z hlediska právního uspořádání jazykových otázek	44
4	Případové studie	46
4.1	Chile.....	46
4.1.1	Jazyky v Chile.....	46
4.1.2	Jazyky Chile v ústavě a zákonech	48
4.1.2.1	Ústava Chilské republiky (Constitución Política de la República de Chile)..	48
4.1.2.2	Další zákony upravující jazyková práva v Chile	52
4.2	Peru	53
4.2.1	Jazyky v Peru.....	53
4.2.2	Jazyky Peru v ústavě a zákonech.....	56
4.2.2.1	Ústava Peruánské republiky (Constitución Política del Perú).....	56
4.2.2.2	Další zákony upravující jazyková práva v Peru	57
4.3	Paraguay.....	60
4.3.1	Jazyky v Paraguayi	60
4.3.1.1	Ústava Paraguayaské republiky (Constitución de la República del Paraguay)	60
4.4	Bolívie.....	62
4.4.1	Jazyky v Bolívii	62
4.4.2	Ústava Bolívie (Constitución Política del Estado Plurinacional de Bolivia) ...	62
5	Závěr.....	65
	Resumé	67
	Resumen	68
6	Bibliografie.....	69

1 Úvod

Jazyk je naprosto jedinečný rys naší kulturní identity: je nejen společensky významnou entitou, ale niterně souvisí s každodenním životem jedince i společnosti. Jazyk je prostředek komunikace, a navíc plní také funkci identifikační.

Podle M. Soukupa „jazyk tvoří symbolickou bázi každé kultury a je základem kognitivních systémů“. Je pro nás všechny absolutně zásadní, „ jazyk je základním atributem člověka“ (2015, s. 15).

Je tedy třeba, aby byl jazyk společností nějakým způsobem právně chráněn, resp. aby byla stanovena pravidla pro jeho používání. Vztah jazyka a práva je velmi úzký. Tato oblast je abstraktní a zároveň neskutečně obsáhlá.

Podle webové stránky Ethnologue se na světě používá přes 7100 jazyků (Eberhard et al., 2016). Určit přesné číslo je takřka nemožné, a navíc se neustále mění.

Téma jazyk a jazyková práva v ústavách španělsky mluvících zemí jsem si vybrala, protože už od roku 2019 se zájmem sleduji rozbouřenou politickou situaci v Chile, jež vyústila v záměr sepsat v roce 2022, tedy v době psaní této diplomové práce, návrh nové ústavy. Předmětem návrhu jsou mimo jiné také jazyková práva původních obyvatel. Jde o zásadní historickou událost, na kterou lze pohlížet také z jazykové podstaty věci.

Obecně lze předpokládat, že se mezi španělsky mluvícími zeměmi, na jejichž území se používá také nějaký jiný jazyk, budou objevovat země, které budou jako oficiální uznávat pouze španělský nebo jiný importovaný evropský jazyk, dále státy, které daným jazykům připisují určitou míru oficiality, případně kooficiality, a také státy, které se domorodými jazyky budou zabývat jinou formou nebo vůbec.

Ze španělsky mluvících zemí jsme si vybrali již zmíněné Chile, ale také další země, které shledáme zajímavé, pokud jde o postoj k jazykovým právům a povinnostem obyvatel.

Známe všeho všudy dva extrémní případy práce s jazykovými právy v praxi: buď se jedná o nadměrnou ochranu jazyka, o jehož existenci nemusí stát ani posledních pár mluvčích, nebo naopak o přílišnou centralizaci pravidel a utiskování individuálních rozmanitostí i z hlediska kultury a identity. Je zcela zřejmé, že ať už je zvolen jakýkoliv přístup, jde o politické působení a zasahování do přirozeného vývoje jazyka a jeho mluvčích. Jedním z cílů této práce je zůstat politicky nestrannou a neutrální. Naším hlavním cílem je seznámit českého čtenáře s jazykovou situací v hispanofonním světě z hlediska právního fungování a srovnat řešení podobné situace různými státy.

1.1 Základní pojmy a definice

Na začátek je třeba vymezit několik základních termínů, které budou tvořit základní pojmový aparát práce. Jelikož je práce svou povahou (socio)lingvistická, ale má i některé aspekty související s právem, budou tyto termíny z oblasti sociolingvistiky a práva. Předmětem práce není teoretická diskuse o těchto pojmech, proto se omezíme na jejich základní charakteristiku, jež umožní je v práci používat (obsáhlejší informace k nim jsou obsaženy v citované literatuře).

1.1.1 Sociolingvistika

Sociolingvistika byla ve svých počátcích charakterizována jako mezioborová věda o vzájemných vztazích mezi jazykem a společností (Encyklopedický institut Československé akademie věd, 1982). Dnes se považuje většinou za jeden z lingvistických oborů, ale nikoli výhradně: někdy pojem sociolingvistika označuje spíše různé způsoby zkoumání zmíněných vztahů a za samostatný obor považována není. A její vymezení na základě užívání jazyka ve vztahu ke společnosti je velmi volné. Obecně vzato sociolingvistika pro svůj výzkum využívá lingvistické i sociologické metody. Lingvistické metody přistupují k řešení otázky směrem od jazyka, sociologické potom směrem od společnosti (Chromý, 2014, s. 10).

Je naprosto zřejmé, že mezi jazykem a společností existuje velmi úzký vztah. „Jazyk reprezentuje způsob řízení společnosti, ze kterého vyplývají velmi význačné rozdíly mezi mluvčími“¹ (Blas Arroyo, 2005).

S definicí sociolingvistiky to každopádně není jednoduché ani jednoznačné. Od lingvistiky jí dělí vlastně hlavní charakteristika – společenský kontext, v rámci kterého sociolingvistika studuje jazyky jak z diachronního, tak i ze synchronního úhlu pohledu (López Morales, 1993, s. 34).

Je ovšem možné studovat jazyk bez onoho společenského kontextu? Jazyk stoprocentně závisí na mluvčích, kteří ho používají. Bez nich je pouze „nerealizovatelným virtuálním systémem“.² Někteří lingvisté dospěli k názoru, že „jediná možná lingvistika, která stojí za pozornost, je sociolingvistika“³ (López Morales, 1993, s. 35).

¹ „... la lengua representa una forma de conducta social de la que se desprenden con frecuencia diferencias muy significativas entre los hablantes.“

² „... un sistema virtual no realizable, ...“

³ „... la única lingüística posible, que valga la pena, es la sociolingüística.“

1.1.2 Jazyky v kontaktu

Nejjednodušší definicí jazykového kontaktu je situace, kdy se na jednom území ve stejný čas užívá více než jeden jazyk. Aby nastal jazykový kontakt, není zapotřebí bilingvismus ani multilingvismus. Důležitá je komunikace více mluvčích (případně skupin) různých jazyků, kteří se mezi sebou potřebují dorozumět. Může nastat problém ohledně rozpoznání rozdílů mezi jazykem a dialektem. Běžně je samozřejmě možný i kontakt dialektů (Thomason, 2001, s. 1).

V této práci nás ale bude zajímat kontakt jazyků.

Pokud se na pojem *jazyky v kontaktu* zaměříme více do hloubky, zjistíme, že jeden aspekt definice je zpochybnitelný: k jazykovému kontaktu totiž dochází i v případech, kdy se mluvčí jiných jazyků nemusejí nutně nacházet na stejném místě. Příkladem mohou být náboženské texty, které se ke kulturám jiného jazyka dostávaly v originálním znění. Také v tomto případě se jednalo o jazykový kontakt. V dnešním světě propojeném moderními technologiemi je jazykový kontakt důležitý dvojnásob (Thomason, 2001, s. 2).

Mohli bychom tedy říct, že v dnešní době se sami účastníme jazykového kontaktu zcela běžně. Například když se učíme cizí jazyk nebo ve chvíli, kdy čteme složení importovaného výrobku v originálním jazyce.

Toto široké chápání pojmu ale není pro naše téma podstatné, proto se vrátíme k jeho užší interpretaci.

Pokud se jazyky ocitnou v kontaktu na stejném území, může tento kontakt vést v dané lokalitě (mimo jiné) k bilingvismu. Ten trvá obvykle pouze určité období. Z historického úhlu pohledu může být výsledkem jazykového kontaktu a následného bilingvismu několik typů jazykového ovlivnění (Zavadil, 2015, s. 17).

Zpravidla se rozeznávají tři druhy takového ovlivnění, takového jazykového kontaktu.

Prvním je tzv. substrát, kdy je původní jazyk postupně vytlačen a zcela nahrazen jazykem nově přicházejícím. V importovaném jazyce zanechal jazyk původní pouze drobné stopy. Jako příklad lze uvést keltský nebo iberský substrát v rámci vývoje španělštiny (Zavadil, 2015, s. 17).

Dále rozlišujeme tzv. superstrát. Jedná se o případ, kdy se jazyk přichozích vůbec neprosadí a postupem času zcela vymizí. I nadále tedy převažuje jazyk původních obyvatel, byť mírně ovlivněný druhým jazykem. Za nejvýznamnější superstrát je ve španělštině považován jazyk Vizigótů (Zavadil, 2015, s. 17).

Posledním typem je tzv. adstrát. Jazyk původních obyvatel je v tomto případě ovlivněn jazykem nově přichozích. Po určitý čas spolu tyto dva jazyky koexistují. Poté se importovaný jazyk vymezuje a samostatně se stává živým jazykem. Jazyk domorodých obyvatel ani jazyk

dobytelů tedy nezaniká. Příkladem, opět z vývoje španělského jazyka, je baskický a arabský jazyk (Zavadil, 2015, s. 17).

1.1.3 Bilingvismus a diglosie

Bilingvismus je tradičním označením pro dvojjazyčnost. Jde o aktivní užívání dvou jazyků jedincem nebo celou společností. Bilingvní mohou být i celé národy (Encyklopedický institut Československé akademie věd, 1982). Je velmi důležité rozlišit právě bilingvismus „jako individuální fenomén a bilingvismus jako jev společenský nebo skupinový“⁴ (Baker, 1997, s. 29). V základu tedy rozeznáváme bilingvismus individuální a společenský. U společného bilingvismu lze navíc odlišit typy skupin používající dva jazyky. Bilingvní skupiny se mohou nacházet v konkrétním regionu (jako například Katalánci ve Španělsku), mohou tvořit součást nějaké většiny nebo menšiny (například Číňané v USA), nebo mohou být zcela odlišováni od většiny nebo menšiny a lze je považovat za úplně odlišnou skupinu (Baker, 1997, s. 30).

Podle Bakera se při určení bilingvismu berou v potaz 4 základní schopnosti používání jazyka: poslouchat s porozuměním, mluvit, psát a číst. Poslech s porozuměním a čtení můžeme zařadit mezi schopnosti vnímání nebo jinými slovy – přijímání informací. Mluvení a psaní označujeme jako schopnosti produktivní. Tyto 4 kompetence lze rozdělit také podle způsobu realizace jazyka na orální (poslech s porozuměním a mluvení) a psané (čtení a psaní). Někdo umí v daném jazyce číst, není ale schopen produkovat souvislé věty. Jiný umí naopak mluvit, například ale neovládá psaní v daném jazyce apod. Za pomyslnou pátou kompetenci považuje autor schopnost přemýšlet v určitém jazyce. Obecně vzato z tohoto dělení vyplývá, že bilingvismus „existuje v různých rozměrech a stylech“⁵ (1997, s. 32).

Modernější definice bilingvismu jsou komplikovanější a různorodější: existuje mnoho rozličných definic a typů bilingvismu v závislosti na kombinaci různých kritérií a na úhlu pohledu autora dané typologie (Žáčková, 2014, s. 7).

Nicméně „definovat, kdo je nebo není bilingvní se ukazuje jako [...] nemožné“⁶ (Baker, 1997, s. 44).

Dnes se velmi často setkáváme též s pojmem multilingvismus. Jde o koexistenci dvou a více jazyků. V češtině se používá též pojem mnohojazyčnost: „Mnohojazyčnost z hlediska

⁴ „... bilingüismo como fenómeno individual y bilingüismo como posesión social o de grupo.“

⁵ „existen en diferentes tamaños y estilos.“

⁶ „Definir quién es o no bilingüe resulta [...] imposible.“

praktického užívání jazyka znamená, že jedinec nebo společnost užívají pro každodenní účely více jazyků“ (Nekvapil et al., 2009, s. 43). Používání více než jednoho jazyka je v dnešní době zcela běžné.

Podobný, ne-li stejný význam má také termín plurilingvismus, tedy vícejazyčnost. Opět je řeč o „pravidelném používání více než jednoho jazyka“. Na vícejazyčnost mají vliv rodinné, společenské i politické okolnosti. „Migrace, globalizace, rozmach hospodářských, politických a kulturních výměn a rozvoj školství jsou faktory, které vícejazyčnost posilují“ (Breton & Mazoyer, 2007, s. 44).

Diglosie označuje situaci, kdy „kromě primárních dialektů jazyka [...], existuje také [...] nadřazená varieta [...], která je osvojována v rámci formálního vzdělávání a která je užívána hlavně pro psané a další formální účely, není ale společenstvím užívána v běžné konverzaci“⁷ (Ferguson, 1959, s. 336).

Můžeme tedy mluvit o vztahu variet jednoho jazyka, označení se ale používá i v případě užívání dvou jiných jazyků, kdy je základním rozdílem v jejich užití vnímání odlišné míry jejich prestiže. Ferguson kvůli přehlednosti označuje superponovanou (nadřazenou) variantu jako vysokou, anglicky „high“, dále jen písmenem H. Regionální nářečí (resp. jazykovou variantu v nižším postavení) označuje jako nízké, anglicky „low“, písmenem L⁸ (Ferguson, 1959, s. 327).

Termínem *bilingvismus* se primárně označuje používání dvou jazyků u jedince. Pokud mluvíme o společnosti, která používá dva jazyky nestejným způsobem (tj. každý z nich má jiné postavení, jiné užití), setkáme se spíše s pojmem *diglosie*.

⁷ „DIGLOSSIA is a relatively stable language situation in which, in addition to the primary dialects of the language (which may include a standard or regional standards), there is a very divergent, highly codified (often grammatically more complex) superposed variety, the vehicle of a large and respected body of written literature, either of an earlier period or in another speech community, which is learned largely by formal education and is used for most written and formal spoken purposes but is not used by any sector of the community for ordinary conversation.”

⁸ For convenience of reference the superposed variety in diglossia will be called the H ('high') variety or simply H, and the regional dialects will be called L ('low') varieties or, collectively, simply L.

„V praxi je velmi nepravděpodobné, že by nějaká jazyková komunita používala dva jazyky za stejným účelem. Pravděpodobnější je stav, kdy společenství jeden jazyk použije v určitých situacích a s určitými funkcemi, a ten druhý jazyk za jiných okolností a s jinými funkcemi“⁹ (Baker, 1997, s. 68).

Přesto, že mnohem komplexnější situace nastává ve vícejazyčných společnostech, „všechny jazyky podléhají společensko-kulturnímu rozvrstvení“¹⁰ (López Morales, 1993, s. 52).

1.2 Jazyková politika státu a její prostředky, jazyk a právo

Abychom žili v uspořádaném světě, jednotlivé součásti našeho života uchopuje právo skrze zákony. A jazyk je jednou z těchto součástí. Jazyk nás definuje. I jazyk tedy musí být právně ukotven.

Jazyk je proto předmětem veřejného zájmu a zabývá se jím součást veřejné činnosti, kterou nazýváme *jazyková politika*. Stát uplatňuje jazykovou politiku prostřednictvím právních předpisů. Předmětem této práce je zejména ústavní zakotvení jazyků používaných na vybraných územích. Některé státy samozřejmě nemají jazyková práva přímo v ústavách. Mohou být upravena v regionálních či společenských úmluvách, v zákonech nebo nemusí být právně řešena vůbec.

Za jazykové prostředky lze považovat také média a všeobecně komunikační prostředky. Zásadně totiž ovlivňují, v jakém jazykovém prostředí se občané země denně pohybují a jaký jazyk potřebují ovládat k porozumění informacím, které se jich přímo týkají. Tohoto denního kontaktu s jazyky se úzce dotýkají také popisky výrobků dostupné v obchodech. Pokud chce občan rozumět tomu, co kupuje, je nezbytné ovládat jazyk, který je používán k informování o pojmenování a složení výrobků. Nedílnou odnoží množiny nápisů a popisů jsou také toponyma, tedy označení míst, názvy regionů, provincií, krajů, měst a vesnic, ulic, budov. Volba jazyka se zdá být podstatná také u těchto pojmenování.

Důležitý je dále způsob, jakým mají občané země možnost komunikovat s veřejnou správou země, tedy hlavně s úřady a na soudech. Jde o nedílnou součást života v moderní společnosti a jazyková politika tak určuje, jaké bude mít občan podmínky a možnosti komunikace.

⁹ „En la práctica es improbable que una comunidad lingüística use dos lenguas para el mismo propósito. Es más probable que una comunidad utilice una lengua en ciertas situaciones y para ciertas funciones, a la otra lengua en distintas circunstancias y para diferentes funciones.“

¹⁰ „Todas las lenguas están estratificadas socioculturalmente.“

A v neposlední řadě je klíčovým pilířem prostředků jazykové politiky vzdělávání. Velmi záleží na tom, s jakým jazykem přichází do kontaktu děti, školáci, studenti, učitelé, zkrátka všichni, kteří se ať už na jedné či druhé straně podílejí na chodu vzdělávacího systému a je jejich snahou rozvíjet kompetence své i schopnosti ostatních.

1.2.1 Jazyková politika

Jazykovou politiku je možné chápat dvojím způsobem.

Zprvu lze jazykovou politikou označit veškeré činnosti veřejné moci, které souvisejí s jazykem, ve smyslu anglického *politics*. Druhým možným chápáním je význam ve smyslu anglického *policy*, totiž „konkrétní plán cílů a činnosti, který byl dohodnut či zvolen nějakou skupinou osob nebo organizací“ (Sloboda, 2017).

Jazyková politika se obecně zabývá vztahy mezi jazyky, které se v dané společnosti užívají (rozhoduje například o tom, jaký jazyk bude jazykem úředním, vyučovacím, v jakém jazyce se bude mluvit v médiích apod.). Reguluje spisovný jazyk a jeho vztah s jazykem nespisovným. Zabývá se slovní zásobou a vede k ukotvení jazykových norem. Zabývá se i pravidly, která souvisejí s výukou cizích jazyků (Linhart, b.r.).

V dalším výkladu se zaměříme na jazykovou politiku ve významu *policy*.

Spolsky rozlišuje tři komponenty jazykové politiky. Jsou to podle něj „jazyková praxe“ (užívání jazyka, výběr z variant, které tvoří lingvistický repertoár), dále „jazyková víra nebo ideologie“ (přesvědčení o jazyce a jeho použití) a konečně jakákoliv lingvistická intervence (např. jazykové plánování), která má za cíl ovlivnit zmíněnou jazykovou praxi¹¹ (2003, s. 5).

Jazyková politika je obecně velmi křehké a nesnadno uchopitelné téma. Také proto, že spory o jazyk a jeho postavení mohou vést k závažným mezilidským konfliktům (Spolsky, 2003, s. 1-15).

Při detailnějším studiu jazykové politiky může být problémem nedostatek relevantních dat. Některé země totiž zahrnují jazykovou politiku do své ústavy a zákonů, pak např. v rámci celostátních průzkumů zjišťují počet rodilých mluvčích apod. Jiné země ale takový přístup nemají (Spolsky, 2003, s. 4).

Jazyková politika nicméně nemusí být výslovně vyžadována nějakou autoritou, a nemusí být ani sepsaná. Existuje mnoho zemí, institucí i dalších společenských skupin, jejichž

¹¹ „[...] distinguish between the three components of the language policy of a speech community: its language practices – the habitual pattern of selecting among the varieties that make up its linguistic repertoire; its language beliefs or ideology – the beliefs about language and language use; and any specific efforts to modify or influence that practice by any kind of language intervention, planning or management.“

jazyková politika vychází z jejich jazykové praxe a víry. Zároveň neplatí, že formálně sepsaná jazyková politika musí být dodržována. Nikdy není zcela zaručeno její plnění (Spolsky, 2003, s. 8). Z toho vyplývá, že vymahatelnost jazykových práv je často velmi problematická a že srovnávání situace v různých zemích – jež je předmětem této práce – je značně obtížné, protože v této oblasti jsou mezinárodně sdílené standardy definovány daleko stručněji než v jiných oblastech práva.

Kardinální otázkou vícejazyčných zemí pochopitelně je, zda je pro společnost lepší podporovat na daném území jeden hlavní oficiální jazyk, nebo dát prostor a poskytnout podporu i menším jazykům. Otázka je to netriviální z mnoha důvodů: podpora jediného jazyka usnadňuje mnoho praktických aspektů vládnutí (naopak podpora více jazyků ho může značně zkomplikovat), menšinový jazyk je často spojen s menšinou, tj. jazyková práva mohou být součástí obecnějších práv této menšiny, takže jde o otázku nanejvýš politickou atd.

Jedním ze specifických termínů spjatých s jazykovou politikou je *jazykové plánování*. Jazykovým plánováním rozumíme činnost související s jazykovým chováním společnosti. Konkrétně se může jednat například o určení statusu určitého jazyka nebo jeho varianty (Nekvapil, 2017). Jde vlastně o zavedení cílů jazykové politiky do praxe.

Všechny tyto termíny souvisejí se zásadním pojmem *jazykové právo*.

1.2.2 Jazykové právo

Pojem jazykové právo opět můžeme vysvětlit dvěma způsoby. Rozlišujeme význam ve smyslu anglického *language law*, který se liší od pojmu *language right*. Obě tato anglická spojení do češtiny ovšem překládáme jako *jazykové právo*.

Language law chápeme jako součást veřejného práva. Z tohoto hlediska popisujeme jazykové právo jako „soubor platných právních norem, které regulují užívání jazyků v různých komunikačních doménách“ (Dovalil, 2017).

Language right označuje právo jednotlivců na užívání jazyka v daných společenských situacích. Je součástí základních lidských práv a svobod (Dovalil, 2017).

Doktor práv Xabier Arzoz z Baskické univerzity tvrdí, že definovat jazyková práva je nadmíru těžký úkon. Dodává, že jistý je jen fakt, že při regulaci pravidel v rámci práva je vždy přítomný „lingvistický aspekt“¹² (2007, s. 4).

¹² „the regulation of both human and state behaviour through law always includes, explicitly or implicitly, a linguistic aspect.“

Hlavním zájmem ustavení jazykových práv podle Arzoze je především úprava právní situace mluvčích, kteří neovládají dominantní jazyk. V případě, že je na daném území více oficiálně uznaných jazyků, je důvodem existence těchto práv umožnit v určitých situacích užití jazyka menšinového, tedy jazyka, který je mluvčím bližší než jazyk dominantní (2007, s. 4).

Mluvčí většinového jazyka mají samozřejmě také svá práva. Jelikož se ale jedná o jazyk dominantní, není ani tak podstatné, jakým způsobem jsou tato práva zakotvena v zákonech. Jejich jazyková práva jsou totiž v podstatě zaručena, a to na základě kontroly společnosti, tedy dodržování společenských pravidel a zvyklostí (Arzo, 2007, s. 4).

Lingvistická práva ve smyslu *linguistic rights* mohou být popsána ve dvou obecných rovinách. První touto kategorií by mohl být „režim lingvistické tolerance“ (Dunbar, 2001), kdy dochází k ochraně mluvčích menšinového jazyka. Hlavním cílem je zde vyvarovat se jazykové diskriminace.¹³ Druhou úroveň jazykových práv popisuje Dunbar jako „režim lingvistické propagace“ (2001, s. 91-92). Ten zahrnuje určitá práva k zásadním veřejným službám (vzdělání, veřejná média, kontakt s veřejnou mocí) prostřednictvím menšinových jazyků¹⁴ (Dunbar, 2001, s. 91-92).

Důležitým aspektem problému je interpretace pojmů *národ*, *etnikum* a *národnostní menšina*.

1.2.3 Národ, etnikum a národnostní menšina

Národ je na webové stránce Sociologického ústavu Akademie věd České republiky definován jako „osobité a uvědomělé kulturní a politické společenství, na jehož utváření mají největší vliv společné dějiny a společné území“ (Krejčí, b.r.).

Národ sdílí stejný jazyk, mnohdy také náboženství a společnou historii. Z politického úhlu pohledu je národ definován „státem, nebo federativním či autonomním statutem“ v rámci státu, ve kterém spolu funguje několik národů. Velmi důležité pro existenci národa je také individuální silné uvědomění o příslušnosti k danému národu (Krejčí, b.r.). Vedle této nejčastější interpretace tohoto pojmu existují i chápání další, ty nejsou ale pro účely této práce podstatné.

¹³ „The first broad category of rights could be described as encompassing a regime of linguistic tolerance, and includes measures which aim to protect speakers of minority languages from discrimination and procedural unfairness, among other things.”

¹⁴ „The second broad category of language rights could be described as encompassing a regime of linguistic promotion, and includes measures which create certain “positive” rights to key public services, such as education and public media, through the medium of minority languages.”

Etnikum nelze zaměňovat za národ nebo národnost. Jde o specifickou skupinu lidí, která se od ostatních odlišuje především na základě kulturních zvyklostí. Rysem etnika je opět společný jazyk (Hubinger, b.r.). Pojem *etnikum* má mnoho významů.

Podle Šatavy existují 4 základní skupiny dělení etnických menšin:

1. „Malá etnika“, která nemají vlastní stát (např. Baskové).
2. „Části státních národů, žijící mimo mateřskou zemi v jiných státních útvarech (Němci v Dánsku).“
3. „Etnická společenství“, která nedisponují vlastním územím nebo např. standardizovaným jazykem a nejsou tak považovaná za národ (např. Romové).
4. „Specifické případy“, do kterých můžeme zahrnout i „náboženské a sociální skupiny (např. Pomaci v Bulharsku)“ (2009, s. 31-32).

Pojem *národnost* se většinou používá pro označení státní příslušnosti. Dnes si toto označení v češtině spojujeme spíše s významem *národností menšina* (Krejčí, b.r.). Pojem *národností menšina* v České republice je definován § 2 odst. 1 zákona č. 273/2001 Sb. o právech příslušníků národnostních menšin – znění od 1. 7. 2017 takto:

„Národnostní menšina je společenství občanů České republiky žijících na území současné České republiky, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi, tvoří početní menšinu obyvatelstva a zároveň projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o zachování a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka a kultury a zároveň za účelem vyjádření a ochrany zájmů jejich společenství, které se historicky utvořilo“ (273/2001 Sb. Zákon o právech příslušníků národnostních menšin, b.r.).

1.3 Metodologie

Z tématu vyplývá, že tato práce spojuje sociolingvistiku a právo, že se tedy nejedná o čistě sociolingvistickou studii. Mezní povaha tématu způsobuje, že nelze použít metodologii typickou pro sociolingvistické práce, tj. dotazníky, nejrůznější statistiky a kvantifikovaná data. Jako metodu jsme proto zvolili kvalitativní analýzu dat získaných z nejrůznějších zdrojů, jejich propojením jsme se pokusili vytvořit reálný obraz zkoumaného jevu.

Specifická byla i práce se zdroji. Během psaní bylo využito několik typů pramenů. Zdroje vědeckého charakteru – odborné články a publikace – byly základem pro velkou část práce. Hlavními zdroji byly však primární dokumenty týkající se jazykových práv jednotlivých zemí. Jde o ústavy a další právní normy veřejně dostupné na webových stránkách jednotlivých vlád. Místy jsme byli nuceni použít i informativní zdroje, které popisují průběžné fáze přípravy

různých právních dokumentů – tyto dokumenty ještě nejsou plně dokončené a platné (např. návrh nové chilské ústavy), proto zdroje, které o nich informují, nemají často vědeckou nebo odbornou podobu.

S ohledem na téma jsme si metodologii museli vytvořit sami. Nejprve jsme pochopitelně definovali základní jazykové i právní pojmy a vytvořili rámec, ve kterém se práce pohybuje. Už v úvodu jsme konstatovali, že ve světě najdeme opravdu velké množství právních úprav stavu ve vícejazyčných státech, že heterogenost této problematiky je opravdu velká. Abychom si udělali představu o konkrétních ucelených úpravách, jež nám pak posloužila pro přiblížení podobností a odlišností stavu jazykových práv v zemích, které nás v této práci zajímají, zpracovali jsme nejprve právní úpravu jazykových otázek v České republice, ve Španělsku a v nadnárodních organizacích, jakými jsou EU a OSN. Snahou bylo vycházet ze základních dokumentů týkajících se našeho tématu.

Vzápětí jsme na základě předběžné rešerše stavu ve všech hispanoamerických vícejazyčných zemích (konkrétně jejich ústav) vybrali země, ve kterých je vedle španělštiny jako oficiální ustanoven ještě další jazyk, a to jazyk původních obyvatel. Stejně jako u „vzorového“ popisu situace ve Španělsku a jeho jednotlivých autonomních společenství byl i zde kladen důraz na pět základních odvětví (veřejná správa, vzdělání, média, toponymie a označení výrobků na trhu) a jejich zahrnutí v ústavě, samozřejmě z hlediska používaných jazyků v daném prostoru.

Cílem takto vytvořených případových studií bylo poskytnout základní obraz o úpravě jazykových otázek v těchto zemích, jenž může čtenáři pomoci udělat si představu o stavu jazykových práv v Hispánské Americe.

2 Ústava, právo, jazyk: možné přístupy k právnímu uspořádání vícejazyčných území

V první části kapitoly nastíním definice pojmů, které jsou důležité pro popis jazykové situace v rámci našeho státu (konkrétně jde o pojmy *státní jazyk*, *úřední jazyk*, *menšinový jazyk*) a zmíním i další související pojmy.

Výše jsem již zmínila důležitost ukotvení jazyka z právního hlediska. V této kapitole se budeme zabývat mimo jiné tím, jak jsou tato práva vyjádřena v Ústavě České republiky. Tento postup volíme ze dvou důvodů: 1) jak již bylo řečeno, úprava jazykových otázek se stát od státu liší, variabilita těchto úprav je obrovská, pro další výklad je ale užitečné popsat jednu z těchto úprav jako východisko umožňující ilustraci základních pojmů; 2) vzhledem ke kontextu vzniku práce je při výběru tohoto východiska logickou volbou české právní prostředí a česká interpretace některých pojmů.

Zastavíme se také u významu ochrany jazyka a kultury a naznačíme, jaké typologie strukturace jazykových práv fungují v některých vícejazyčných zemích. Jako příklad uvedeme Španělsko a jazykové úpravy v rámci jednotlivých autonomních oblastí. Španělsko zde bude fungovat jako pomyslný můstek, přes který se ve druhé polovině práce dostaneme k zaoceánským státům, na jejichž území dominuje španělský jazyk. Kontrast se situací ve Španělsku nám umožní objevit, že mezi zkoumanými oblastmi jsou, pokud jde o jazyková práva, obrovské rozdíly.

Na konec kapitoly se budeme věnovat také tomu, jak jsou jazyková práva zpracována v rámci pravidel EU.

2.1 Státní, úřední a menšinový jazyk

2.1.1 Státní, oficiální a úřední jazyk

„Úředním, oficiálním nebo státním jazykem se obvykle rozumí jazyk, ve kterém probíhá převážná část komunikace a dokumentace ve státní správě.“ Zmíněné pojmy mohou mít stejný význam. „V různých zemích a podle rozsahu užívání v různých oblastech správy“ se ale tyto výrazy mohou lišit (Nekvapil et al., 2009, s. 55).

Zjevný problém nastává při překladu tohoto pojmu. Ze španělštiny „*lengua oficial*“ totiž překládáme jako „úřední jazyk“ (Hlavičková et al., 2016).

Jelikož se v další části práce budeme zabývat španělsky mluvícím prostředím, zmíním definice Španělské královské akademie (dále jen RAE). Podle RAE je tedy úřední/oficiální jazyk (*lengua oficial*) „jazyk, který stát používá k uveřejnění právních instrumentů, a který

zároveň slouží jako prostředek komunikace občanů státu“¹⁵ (RAE, 2022). Tato definice zároveň splývá s pojmem „státní jazyk“. Budeme tedy pracovat s předpokladem, že v mnoha kontextech lze tyto pojmy do jisté míry zaměnit (jistě se tak děje v běžném užití těchto pojmů).

Úřední nebo státní jazyky lze rozdělit do dvou základních kategorií. Rozeznáváme jazyky endogenní, které jsou jazyky domácimi, a jako jejich pomyslný protiklad jazyky exogenní. To jsou jazyky, které byly do země „importovány v rámci koloniální nadvlády“ (Breton & Mazoyer, 2007, s. 22).

Oficiální vícejazyčnost země může být, mimo jiné, důsledkem přítomnosti exogenního koloniálního jazyka (Breton & Mazoyer, 2007, s. 31).

2.1.2 Menšinový jazyk

„Za menšinový jazyk bývá považován jazyk, který užívá skupina lidí podstatně menší než největší skupina v dané společnosti.“ Většinou je ve společnosti menšinový jazyk níže postavený. V České republice jsou všechny jazyky, kromě češtiny, „fakticky menšinové a mají oproti češtině velmi slabé postavení. [...] Proto se uživatelům některých z těchto jazyků přisuzují práva, která mají jejich horší postavení kompenzovat“ (Nekvapil et al., 2009, s. 51).

Ve světě se ale můžeme setkat i se situacemi, kdy je menšinový jazyk jazykem dominantním nebo dokonce oficiálním. Jako příklad může posloužit „situace v Irsku, kde je irština prohlášena za první oficiální jazyk před angličtinou, angličtina je však většinovým a dominantním jazykem“ (Nekvapil et al., 2009, s. 51).

Výše byl již vysvětlen pojem *národnostní menšina* a na první pohled by se mohlo zdát, že za *menšinový jazyk* je považován právě jazyk národnostní menšiny. V některých případech se může jednat o označení téhož. Ovšem rozhodně to neplatí vždy. „Zaměňování pojmů *menšinový jazyk* a *jazyk národnostní menšiny* může být na škodu uživatelům menšinového jazyka.“ Následkem totiž může být fakt, „že politika, která má podporovat přímo menšinové jazyky, se místo toho zaměřuje na národnostní menšiny“ (Nekvapil et al., 2009, s. 51-52).

Můžeme se setkat také s pojmem *jazyková menšina*, což je společenství lidí, jehož prvním jazykem je jazyk odlišný od jazyka dominujícího v dané zemi. Je to „skupina, hovořící jazykem s nízkou společenskou prestiží, slabá anebo tvořící jen nepočetnou složku společnosti“ (Šatava, 2009, s. 115).

¹⁵ Lengua que emplea un Estado para la publicación de sus instrumentos legales y sirve, a la vez, como medio de comunicación de los connacionales.

2.2 Česká republika a jazyková práva

Základním dokumentem České republiky, který se vztahuje k jazykovým právům, je Listina základních práv a svobod, která tvoří součást ústavního pořádku naší země.

O právech národnostních a etnických menšin se dozvídáme v Čl. 24 a v Čl. 25 usnesení č. 2/1993 Sb. listiny základních práv a svobod – znění od 1.10.2021 (*2/1993 Sb. Listina základních práv a svobod*, 1993).

Čl. 24 tuto problematiku obecně uvádí následujícími slovy: „Příslušnost ke kterékoli národnostní nebo etnické menšině nesmí být nikomu na újmu“ (*2/1993 Sb. Listina základních práv a svobod*, 1993).

Je zmíněno právo na rozvoj kultury, sdružování se apod.

Co se jazyka týče, mají národnostní a etnické menšiny „právo rozšiřovat a přijímat informace v jejich mateřském jazyku“ (*2/1993 Sb. Listina základních práv a svobod*, 1993). Zákonem je také zaručeno „právo na vzdělání v jejich jazyku“ a „právo užívat jejich jazyka v úředním styku“ (*2/1993 Sb. Listina základních práv a svobod*, 1993). Tato práva ovšem platí na základě podmínek, které jsou i s ostatními podrobnostmi obsaženy v již zmíněném zákoně č. 273/2001 Sb. o právech příslušníků národnostních menšin – znění od 1. 7. 2017.

V tomto zákoně se přímo jazyka týkají § 7 - § 13. Ke všem těmto paragrafům se vztahují bližší zvláštní předpisy, které stanovují podmínky pro výkon popsanych práv.

V § 7 je popsáno právo na užívání jména a příjmení v jazyce národnostní menšiny. Toto právo je konkrétně upraveno dalším předpisem.

Dále mají, za předpisem stanovených podmínek, příslušníci národnostních menšin právo na vícejazyčné názvy a označení. Odst. 1 § 8 definuje toto právo takto:

„Příslušníci národnostních menšin, které tradičně a dlouhodobě žijí na území České republiky, mají právo, aby název obce, v níž žijí, názvy jejích částí, ulic, jiných veřejných prostranství, označení budov orgánů veřejné správy a volebních místností byly uvedeny rovněž v jazyce národnostní menšiny“ (*273/2001 Sb. Zákon o právech příslušníků národnostních menšin*, b.r.).

Podle § 9 mají příslušníci těchto národnostních menšin, tedy těch, které na území ČR tradičně a dlouhodobě žijí, právo na užívání svého jazyka v úředním styku a před soudy. Podle § 18 občanského soudního řádu má účastník soudu, který nemluví česky, právo jednat před soudem ve svém mateřském jazyce. Pokud je to potřeba, soud přidělí účastníkovi tlumočnicka ze seznamu tlumočnicků. K takovému postupu je třeba splnit další konkrétní podmínky, jejichž detailnější popis není podstatný pro tuto práci (Kryska, 2016, s. 49).

V § 10 se dozvídáme o právu na „zveřejnění oznámení o době a místě konání voleb a na další informace pro voliče“ v daném jazyce (273/2001 Sb. *Zákon o právech příslušníků národnostních menšin*, b.r.).

2.2.1 Český jazyk v historii zákonů

Český jazyk, resp. jazyk československý byl naposledy chráněn zákonem 122/1920 Sb. ze dne 29. února 1920, ve kterém se hned v § 1 píše: „Jazyk československý jest státním, oficiálním jazykem republiky.“ Pro zajímavost ještě uvedme, že paragraf pokračuje následující specifikací:

„Jest tedy zejména jazykem,

1. v němž s výhradou toho, co ustanovuje se v § 2 a § 5 a s výjimkou toho, co bude podle § 6 ustanoveno pro Podkarpatskou Rus, děje se úřadování všech soudů, úřadů, ústavů, podniků a orgánů republiky, konají se jich vyhlášky a zevní označení,

2. v němž upraven jest hlavní text státovek a bankovek,

3. jehož používá branná moc při velení a jako jazyka služebního; ve styku s mužstvem jazyka toho neznalým užití lze také jeho jazyka mateřského“ (*Zákon 122/1920 Sb. podle § 129 ústavní listiny, jimž se stanoví zásady jazykového práva v republice Československé*, 1920).

V aktuálně platném znění Ústavy České republiky ani v jiných zákonech není čeština explicitně označena jako jazyk státní nebo oficiální. V porovnání se sousedním Slovenskem jde o zajímavou skutečnost. Slovenská republika má jazyk v ústavě vyřešen ve čl. 6. v bodě č. 1 se píše: „Na území Slovenskej republiky je štátnym jazykom slovenský jazyk.“ Další jazyky jsou upraveny dalšími zákony: „Používanie iných jazykov než štátneho jazyka v úradnom styku ustanoví zákon“ (*460/1992 Sb. Ústava Slovenskej republiky*, 1992).

Podobná úprava statutu jazyka v České republice byla, zatím bez úspěchu, navržena v roce 2019. V obecné části důvodové zprávy návrhu zákona o státním jazyce České republiky z tohoto roku se poslanci dostali i ke srovnání ochrany jazyka v České republice a v zemích jako jsou Slovensko, Rakousko, Španělsko a Francie, které mají jazyky chráněny „buď jako úřední nebo státní přímo ve svých ústavách“ (*Návrh zákona o státním jazyce České republiky*, 2019).

Vláda v únoru roku 2019 vyjádřila nesouhlas s návrhem zákona o státním jazyce České republiky. Souhlasila „s názorem, že český jazyk je znakem svébytnosti českého národa stejně jako velmi významnou hodnotou jeho kulturního dědictví.“ Nepovažuje ovšem za důležité zavádět ochranu českého jazyka novým zákonem. Tvrdí totiž, „že ochrana a kultivace českého

jazyka by měla být především úkolem odborných, veřejných a pedagogických institucí, nikoli právního řádu“ (*Sněmovní tisk 378/1*, 2019).

2.3 Ochrana jazyka a kultury

Mluvit určitým jazykem znamená vnímat svět a realitu určitým způsobem (Šatava, 2009, s. 65). Přísloví „kolik řečí umíš, tolikrát jsi člověkem“ v sobě obsahuje tolik moudrosti.

Každý jednotlivec si na základě používání svého jazyka vytváří svou „vlastní vizi reality“ (Šatava, 2009, s. 65). Jazyk je cestou k nejbližším i ke světu. Je naší neodmyslitelnou součástí a běžně se bez něho neobejdeme. Každý jazyk v nás zároveň vzbuzuje určité emoce, má specifické fonetické charakteristiky, samotný jazyk ovlivňuje jistě i to, o čem se bavíme nebo co čteme. Pokud jazyk zanikne, mizí ze světa i konkrétní kultura, světonázor a vize světa (Šatava, 2009, s. 65).

Kultura se do jazyka promítá v různých jazykových rovinách. „Každá kultura si vytváří slovní zásobu způsobem, který odpovídá jejímu místu a době“ (Comrie et al., 2007, s. 139). Lidé ze západního pobřeží Vancouveru, kteří patří ke kmeni Nootka, jsou rybáři a mají například několik různých slov, kterými označují mořského lososa, který tvoří většinu jejich jídelníčku (Comrie et al., 2007, s. 139).

Na světě existuje nespočet jazyků, zachovat je všechny ale samozřejmě není v lidských silách.

„Je naopak téměř jisté, že velká část z nich nebude aktivně užívána ani ve druhé polovině 21. století. [...] Jazyková asimilace je uspíšena skutečností, že velkou část malých řečí tvoří pouze jazyky s orální tradicí, přetrvávající mnohdy díky (do nedávné doby) geografické izolaci svých uživatelů; tato situace se nyní rapidně mění“ (Šatava, 2009, s. 109).

Názory různých autorů na problematiku ochrany jazyka a jeho propagace se od sebe nicméně významně liší.

Podle George Steinera nicméně může jazyk „sloužit i k tomu, aby učinil kulturu určitého společenství neprostupnou pro ostatní a chránil tím jeho identitu“ (Citováno dle Štefkové, 2019). Jazyk je jednou ze základních charakteristik etnika i kultury.

Jazyk je tedy nepostradatelným pilířem národní identity. Podle Phillipsona je ovšem jazyk i „prostředkem politické komunikace, důležitý pro takové politické instituce jako jsou média, školství a veřejná správa“ (Citováno dle Hnízdila, 2004).

Juan Ramón Lodares například kritizuje postup španělské jazykové politiky, přičemž se opírá hlavně o fakt, že šíření jiných jazyků, než je ten oficiální, pramení z touhy vůdců těchto

hnutí po ekonomickém úspěchu a vytvoření elit s určitými privilegii při získávání ekonomického prospěchu (Lluch & Kabatek, 2006, s. 10) .

Naprosto opačně se k situaci staví Emilio Boix. Ten považuje za jediný „spravedlivý a uspokojivý přístup nakládání s jazykovou diverzitou Španělska mimopevninskou propagací katalánštiny, galicijštiny a baskičtiny“ (Lluch & Kabatek, 2006, s. 11).

Valencijský manifest o vícejazyčném Španělsku z roku 2015 rovněž zdůrazňuje důležitost podpory vícejazyčnosti. Mimo jiné proto, aby občané byli uznáni v celé míře své specifčnosti nebo proto, že jsou tyto jazyky společným nehmotným dědictvím (López García-Molins, 2015).

Vzorovým příkladem jazykové revitalizace čili záchrany a obnovení jazyka může být Baskicko, jehož statutem se budeme zabývat v další podkapitole. Baskičtina je v této autonomní španělské oblasti uznána jako oficiální jazyk a je velmi podporována. „Masivní finanční investice ve sféře jazykového plánování stejně jako konsekventní politika opravdové dvojjazyčnosti již dosáhly významných úspěchů.“ Počet obyvatel, kteří mluví baskicky, tak v posledních letech narůstá (Šatava, 2009, s. 108).

V preambuli *Evropské charty regionálních či menšinových jazyků* je napsané, že smluvní strany si uvědomují důležitost ochrany jazyků a konkrétně, že „ochrana historických regionálních a menšinových jazyků Evropy, z nichž některým hrozí postupný zánik, přispívá k zachování a rozvoji kulturního bohatství a tradic Evropy“ (Evropská Charta regionálních či menšinových jazyků, 2000). Dalším informacím ohledně jazykové politiky EU a ochrany jazyků ze strany Evropské unie se věnujeme v podkapitole 2.5 Jazyková politika EU.

Ochrana menších jazyků a tím i kultur je kontroverzním tématem. Zdá se ovšem být v dnešním světě potřebná.

2.4 Vícejazyčné země

Vymezit jazyky podle geografického území je velmi složité.

„Protože hranice států často nesouhlasí s hranicemi jazykových území, je většina států vícejazyčných. Jen v některých z nich se však tato skutečnost odráží v právním řádu a ve struktuře institucí“ (Breton & Mazoyer, 2007, s. 30).

Je tedy důležité popsat jazykovou situaci dané země a také samozřejmě politickou interpretaci této situace, tedy „zda byl těmto jazykům přiznán statut úředního jazyka (státního nebo regionálního)“ (Breton & Mazoyer, 2007, s. 30).

Existuje několik různých přístupů k vícejazyčnosti v zemi:

1. „Některé státy uznávají úřední jazyky na regionální úrovni“ (Breton & Mazoyer, 2007, s. 31). Funguje to tak např. v Číně nebo v Rusku, což jsou „úředně mnohonárodnostní“ státy (Breton & Mazoyer, 2007).
2. Jiné země povýšily regionální jazyky na „státní“. Jako příklad Breton & Mazoyer uvádí Peru, Bolívii nebo Paraguay (2007, s. 31).
3. V rámci některých území země platí druhý úřední jazyk. Například Španělsko je rozděleno na tzv. autonomní společenství, mezi kterými jsou území „se zvláštním statutem“. Právě tam je jako úřední jazyk uznán i další jazyk, odlišný od španělštiny (Breton & Mazoyer, 2007, s. 31).
4. Může nicméně nastat také situace, kdy mají oficiální postavení i jazyky menšinové. Příkladem je maďarština v Rumunsku a kurdština v Iráku (Breton & Mazoyer, 2007, s. 31).

Jelikož se v této práci zaměříme na ústavy španělsky mluvících zemí, začneme stručným přehledem toho, jak je problematika jazykových práv a obecně jazyků vyřešena v nám nejbližší španělsky mluvící zemi – ve Španělsku.

Hlavním předmětem zájmu této práce jsou ale především ústavy zemí Střední a Jižní Ameriky, kde může být španělský jazyk vnímán například jako pozůstatek drancování v 15. století.

Naopak dominikánský myslitel Pedro Henríquez Ureña pohlížel na španělštinu v Americe nikoliv jako na „nástroj evropské kolonializace [...], nýbrž jako na pouto mezi hispanoamerickými zeměmi umožňující vzájemnou spolupráci“ (Citováno dle Lukešové, 2019).

V zaoceánských španělsky mluvících zemích se nicméně mísí rozmanité kultury a národy, jejichž osobitost a kulturu je také třeba brát v potaz.

2.4.1 Španělsko

Podle údajů z roku 2022 žije ve Španělsku celkem 47,163,418 lidí. Španělsko je tím pádem 31. nejlidnatější zemí světa („Spain“, 2022).

Podle údajů z roku 2021 se populace Španělska skládá z 84,8 % Španělů, 1,7 % Maročanů, 1,2 % obyvatel romského původu a 12,3 % obyvatel je označeno jako ostatní („Spain“, 2022).

Španělsko je z pohledu jazykové situace velmi pestré. Kromě oficiálního jazyka, španělštiny, zde na určitých územích existují další úřední jazyky. Jsou jimi baskičtina, katalánština a galicijština (Breton & Mazoyer, 2007, s. 31).

Tyto jazyky jsou označovány jako kooficiální. Kooficiální jazyk je takový jazyk, „který je oficiálně používán spolu s dalším jazykem na určitém místě“¹⁶ (RAE, b.r.).

Na mapě 1 vidíme, že baskičtina je kooficiální jazyk na severu Španělska, konkrétně v Baskicku (Euskadi) a v Navaře. Katalánština/valencijština je pak oficiální v Katalánsku, ve Valencii a na Baleárských ostrovech. Galicijština je oficiální na území Galicie. Aranéština je oficiálním jazykem pouze v rámci Katalánska, a to v části Val d'Aran. (López García-Molins, 2015).

„Aragónština, asturská aranéština, baskičtina, caló, katalánština, galicijština a valencijština jsou uznány jako regionální jazyky pod ochranou Evropské charty pro regionální a menšinové jazyky“¹⁷ („Spain“, 2022).

Nyní popisujeme situaci ve Španělsku a nebereme zde v potaz používání zmíněných jazyků bez statutu kooficiálnosti nebo na jiném než španělském území.

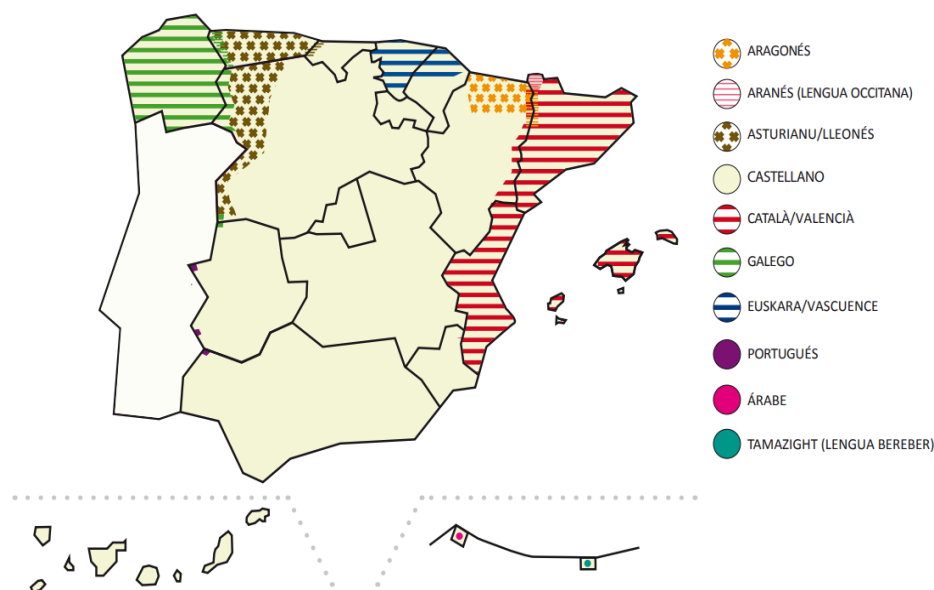
Ještě uveďme, kolik mluvčích tyto kooficiální jazyky používá. Přesná čísla se průzkum od průzkumu liší, ale odhaduje se, že španělsky mluví všichni ti, kteří nejsou cizinci z nešpanělsky mluvících zemí, u katalánštiny se uvádí počet mluvčích cca 10 milionů, u baskičtiny přes 1100000 mluvčích a u galicijštiny necelé 4 miliony. U aranéštiny se předpokládá zhruba 5000 mluvčích.

¹⁶ „Que es de uso oficial en un lugar junto con otra.“

¹⁷ „... Aragonese, Aranese Asturian, Basque, Calo, Catalan, Galician, and Valencian are recognized as regional languages under the European Charter for Regional or Minority Languages.“

Obrázek 1

mapa 1

Zdroj: España plurilingüe: Manifiesto por el reconocimiento y el desarrollo de la pluralidad lingüística de España

2.4.1.1 Španělská ústava (Constitución Española)

Ve Španělsku je nyní platná ústava z roku 1978.

Už v preambuli španělské ústavy se setkáváme s odkazem na ochranu jazyka: „Španělský národ, [...], oznamuje vůli: [...] Chránit všechny Španěly a španělský lid v uplatňování lidských práv, svých kultur a tradic, jazyků a institucí“¹⁸ (Constitución Española, 1978).

V bodě č. 1 článku 3 španělské ústavy se píše následující: „Kastilština je oficiální španělský jazyk státu. Všichni Španělé mají povinnost kastilštinu ovládat a právo ji používat“¹⁹ (Constitución Española, 1978). Za zdůraznění stojí právě ona povinnost umět španělsky. V ostatních ústavách analyzovaných v této práci je totiž zmíněno pouze právo španělštinu používat ke komunikaci.

Vzhledem k mnohojazyčnosti Španělského království stojí za zmínku i následující body článku 3.

¹⁸ „La Nación española, [...], proclama su voluntad de: Proteger a todos los españoles y pueblos de España en el ejercicio de los derechos humanos, sus culturas y tradiciones, lenguas e instituciones.“

¹⁹ „El castellano es la lengua española oficial del Estado. Todos los españoles tienen el deber de conocerla y el derecho a usarla.“

V bodě 2 se píše, že „ostatní španělské jazyky budou také oficiální, a to v příslušných autonomních oblastech v souladu s jejich vlastními statuty, platnými na jejich území.“²⁰ Fakt, že i ostatní jazyky používané ve Španělsku jsou oficiální, ale pouze na daných územích jednotlivých autonomních oblastí, označujeme jako *princip territoriality*. Navíc je ve článku 137 uvedeno, že všechny autonomní oblasti „mají autonomii v řízení vlastních odpovídajících zájmů“²¹ (Constitución Española, 1978).

Zároveň je přímo v ústavě, v bodě 3 článku 3, následujícím způsobem vyjádřena podpora vícejazyčnosti a ochrany jazyků odlišných od španělštiny: „Bohatost odlišných jazykových způsobů ve Španělsku je kulturním dědictvím, které bude předmětem zvláštního uznání a ochrany.“²² K tomuto se vztahuje také článek č. 20, ve kterém se dozvídáme o regulaci komunikačních médií dalším zákonem, ovšem za „respektování pluralismu společnosti a různých jazyků Španělska“²³ (Constitución Española, 1978).

Pro naši analýzu je důležitý článek 148. Tento článek se věnuje kompetencím, kterými disponují jednotlivé autonomní oblasti. Bod 17^a článku 148 se zabývá výukou jazyků. Každá autonomní oblast má tedy na starosti „podporu kultury, výzkumu a, pokud je to vhodné, výuku jazyka autonomní oblasti“²⁴ (Constitución Española, 1978).

Jelikož je španělský jazyk povinným vzděláním pro každého španělského občana, dochází na mnoha místech v zemi k bilingvnímu vzdělávání, mnohdy již od dětského věku.

2.4.1.2 Autonomní oblasti Španělska a úprava jazykových práv

Jak jsme již popsali výše, každá autonomní oblast má určité kompetence k tomu, jak naložit s úpravou i realizací jazykových práv na svém území. To závisí na tzv. Estatutos de Autonomía, které jsou základními oficiálními zákony jednotlivých autonomních oblastí. Do češtiny lze název těchto pravidel přeložit jako autonomní statuty. Jsou v nich informace o institucích a vlastní vládě a dále příslušné pravomoci, které oblasti náleží na základě ústavy

²⁰ „Las demás lenguas españolas serán también oficiales en las respectivas Comunidades Autónomas de acuerdo con sus Estatutos.“

²¹ „... gozan de autonomía para la gestión de sus respectivos intereses.“

²² „La riqueza de las distintas modalidades lingüísticas de España es un patrimonio cultural que será objeto de especial respeto y protección.“

²³ „... respetando el pluralismo de la sociedad y de las diversas lenguas de España.“

²⁴ „El fomento de la cultura, de la investigación y, en su caso, de la enseñanza de la lengua de la Comunidad Autónoma.“

státu (Ministerio de Política Territorial, b.r.). Statuty jsou schvalovány španělským parlamentem.

Nebudeme se zde zabývat všemi autonomními oblastmi, pouze zmíníme relevantní jazyková pravidla u autonomních oblastí s kooficiálními jazyky.

2.4.1.2.1 Katalánsko a Valencie

V Estatuto de Autonomía pro Katalánsko, v článku číslo 6, jsou upravena pravidla ohledně používání a oficiálního charakteru jazyků. Článek nese název *Vlastní jazyk a jazyky oficiální (La lengua propia y las lenguas oficiales)*. V bodě 1 se dozvídáme to nejdůležitější:

„Vlastní jazyk Katalánska je katalánština. Tudiž je katalánština jazykem běžného používání a jazykem **přednostním** jak ve veřejné správě a ve veřejných sdělovacích prostředcích Katalánska, tak je také běžně používaná jako jazyk dorozumivací a jazyk výuky v rámci vzdělávání“²⁵ (Ley Orgánica 6/2006, de 19 de julio, de reforma del Estatuto de Autonomía de Cataluña., 2006).

V bodě 2 již zmíněného článku 6 pokračuje určení oficiálního jazyka: „Katalánština je oficiální jazyk Katalánska. Oficiální je také kastilština, která je zároveň oficiálním jazykem španělského státu. Všichni mají právo používat oba oficiální jazyky a obyvatelé Katalánska mají právo a povinnost oba jazyky ovládat“²⁶ (Ley Orgánica 6/2006, de 19 de julio, de reforma del Estatuto de Autonomía de Cataluña., 2006).

Zároveň se v bodě 5 tohoto článku mluví o oficiálnosti aranéštiny na katalánském území: „okciténský jazyk, v Aránu nazývaný aranéština, je vlastní jazyk tohoto teritoria a je oficiální v Katalánsku, v souladu s ustanovením dle tohoto statutu a zákonů týkajících se jazykové normalizace“²⁷ (Ley Orgánica 6/2006, de 19 de julio, de reforma del Estatuto de Autonomía de Cataluña., 2006).

V kapitole 3 o jazykových právech a povinnostech, v článku 32, je psáno, že nikdo nesmí být diskriminován kvůli jazykovým důvodům a dále, že „co se jazyka týče, právní

²⁵ „La lengua propia de Cataluña es el catalán. Como tal, el catalán es la lengua de uso normal y preferente de las Administraciones públicas y de los medios de comunicación públicos de Cataluña, y es también la lengua normalmente utilizada como vehicular y de aprendizaje en la enseñanza.“

²⁶ „El catalán es la lengua oficial de Cataluña. También lo es el castellano, que es la lengua oficial del Estado español. Todas las personas tienen derecho a utilizar las dos lenguas oficiales y los ciudadanos de Cataluña el derecho y el deber de conocerlas.“

²⁷ „La lengua occitana, denominada aranés en Arán, es la lengua propia de este territorio y es oficial en Cataluña, de acuerdo con lo establecido por el presente Estatuto y las leyes de normalización lingüística.“

jednání realizovaná v jakémkoliv ze dvou oficiálních jazyků mají plnou platnost a účinnost“.²⁸ V následujícím článku je regulováno použití jazyků při styku s úřady, institucemi a veřejnými organizacemi v Katalánsku. Při takovém kontaktu „všichni mají právo používat ten oficiální jazyk, který si zvolí“.²⁹ Zajištění výkonu takového práva samozřejmě dále zavazuje státní instituce k možnosti zvolit si kterýkoliv z oficiálních jazyků. V bodě 3 článku 33 se tak dozvídáme, že lidé na určitých pozicích (např. soudci, státní úředníci nebo státní zástupci) musí mít „adekvátní a dostatečnou úroveň znalosti státních jazyků, což je činí způsobilými k výkonu své práce“³⁰ (Ley Orgánica 6/2006, de 19 de julio, de reforma del Estatuto de Autonomía de Cataluña., 2006).

Navazuje článek 34 o jazykových právech spotřebitelů a uživatelů, který se jeví jako vcelku nezvyklý v porovnání s nejvyššími dokumenty ostatních španělsky mluvících zemí:

„Všichni mají právo, aby s nimi bylo jednáno ústně i psanou formou v oficiálním jazyce, který si zvolí ve své pozici uživatele nebo spotřebitele prostředků, produktů a služeb. Společnosti, firmy a instituce, které jsou v Katalánsku otevřené veřejnosti, podléhají povinnosti jazykové připravenosti v bodech stanovených zákonem“³¹ (Ley Orgánica 6/2006, de 19 de julio, de reforma del Estatuto de Autonomía de Cataluña., 2006).

Článek 35 se zabývá jazykovými právy v rámci vzdělávání. „Všichni mají právo získat vzdělání v katalánštině“³², která by se „běžně měla používat jako výhradní dorozumívací jazyk a jazyk vzdělávání v rámci univerzitního i jiného vzdělávání“³³ (Ley Orgánica 6/2006, de 19 de julio, de reforma del Estatuto de Autonomía de Cataluña., 2006).

Politicko-jazyková situace v Katalánsku je velmi křehká. Promítá se do všech odvětví života. Problematika výuky jazyků v oficiálních jazycích je v článku 35 popsána velmi detailně

²⁸ „Los actos jurídicos realizados en cualquiera de las dos lenguas oficiales tienen, en cuanto a la lengua, plena validez y eficacia.“

²⁹ „... todas las personas tienen derecho a utilizar la lengua oficial que elijan.“

³⁰ „... tienen un nivel de conocimiento adecuado y suficiente de las lenguas oficiales, que los hace aptos para ejercer las funciones propias de su cargo o su puesto de trabajo.“

³¹ „Todas las personas tienen derecho a ser atendidas oralmente y por escrito en la lengua oficial que elijan en su condición de usuarias o consumidoras de bienes, productos y servicios. Las entidades, las empresas y los establecimientos abiertos al público en Cataluña quedan sujetos al deber de disponibilidad lingüística en los términos establecidos por ley.“

³² „Todas las personas tienen derecho a recibir la enseñanza en catalán ...“

³³ „El catalán debe utilizarse normalmente como lengua vehicular y de aprendizaje en la enseñanza universitaria y en la no universitaria.“

a nepochybně se jí bude zabývat řada dalších nařízení. Mimo jiné mají studenti „právo a povinnost ovládat dostatečně mluvenou i psanou katalánštinu a španělštinu na konci povinného vzdělání.“³⁴ „Výuka katalánštiny a španělštiny musí být adekvátně zastoupena ve studijních plánech“³⁵ (Ley Orgánica 6/2006, de 19 de julio, de reforma del Estatuto de Autonomía de Cataluña., 2006).

Mezi laiky občas probíhají spory ohledně toho, zda je katalánština totéž co valencijská (z lingvistického hlediska není sporu o tom, že jde o skupinu dialektů katalánštiny).

V prvním bodě článku 6 valencijského statutu se píše, že „vlastní jazyk valencijského autonomního společenství je valencijská“³⁶ (Ley Orgánica 5/1982, de 1 de julio, de Estatuto de Autonomía de la Comunidad Valenciana., 1982). Opět až ve druhém bodě je zmíněna kastilština jako oficiální jazyk a s tím také právo všech občanů znát a používat oba tyto jazyky. Není zde zmíněna povinnost jazyk znát (jako tomu je v katalánských pravidlech).

Opakuje se zásadní „nikdo nemůže být diskriminován kvůli svému jazyku“³⁷ a objevuje se věta o speciální ochraně jazyka: „Znovuobnovení valencijské se poskytuje speciální ochrana a uznání“³⁸ (Ley Orgánica 5/1982, de 1 de julio, de Estatuto de Autonomía de la Comunidad Valenciana., 1982).

Bod 7 stejného článku odkazuje na další zákony, které rozdělují území valencijské autonomní oblasti, na části, kde je z historického hlediska původním jazykem valencijská, a části, které jsou historicky španělsky mluvící. Vidíme zde touhu po naprosto jasné konkretizaci a zřejmosti teritorií podléhajících určitým jazykovým pravidlům.

V bodě 8 článku 6 je pak ustanovenou institucí k normalizaci valencijského jazyka Valencijská jazyková akademie (L'Acadèmia Valenciana de la Llengua).

Podle článku 35 je nezbytné, aby úředníci a soudci ovládali valencijský jazyk. Toto ustanovení tedy vnímám podobně jako úpravu ve statutu Katalánska.

Podle bodu 8^a článku 49 má valencijská vláda dále výslovnou pravomoc „měnit městská jména a toponyma,“³⁹ další úpravy budou nejspíše upraveny zákony.

³⁴ „... el derecho y el deber de conocer con suficiencia oral y escrita el catalán y el castellano al finalizar la enseñanza obligatoria ...“

³⁵ „La enseñanza del catalán y el castellano debe tener una presencia adecuada en los planes de estudios.“

³⁶ „La lengua propia de la Comunitat Valenciana es el valenciano.“

³⁷ „Nadie podrá ser discriminado por razón de su lengua.“

³⁸ „Se otorgará especial protección y respeto a la recuperación del valenciano.“

³⁹ „Alteraciones de los términos municipales y topónimos.“

2.4.1.2.2 Galicie

V bodě 1 článku 5 je napsáno, že „vlastní jazyk Galicie je galicijština“.⁴⁰ Ve druhém bodě je zmíněna také kastilština a fakt, že oba jazyky jsou v Galicii oficiální. Zároveň se dozvídáme o právu oba jazyky znát a používat. O povinnosti zde řeč není. Vzápětí se dostáváme k bodu 3:

„Veřejné pravomoci Galicie garantují běžné a oficiální použití obou jazyků a posilují používání galicijštiny ve všech odvětvích veřejného, kulturního a informativního života. Zároveň ustanoví prostředky potřebné k usnadnění znalosti galicijštiny“⁴¹ (Ley Orgánica 1/1981, de 6 de abril, de Estatuto de Autonomía para Galicia., 1981).

Článek 5 je ukončen tím, že „nikdo nemůže být diskriminován kvůli jazyku“.⁴² Článek 26 se pak zabývá tím, že úředníci, soudci a další státní zaměstnanci musí ovládat galicijštinu k výkonu svého povolání. Bod 20 článku 27 pak zajišťuje, že „propagace a vzdělávání v galicijském jazyce“⁴³ je plně v režii autonomní oblasti Galicie. Stejně je tomu i co se týká správy komunikačních médií. Úpravu najdeme ve 3 bodech v článku 34. V podstatě si autonomní oblast Galicie může sama spravovat veřejná média, v souladu se základními státními pravidly. Bod 3 je pak o něco konkrétnější: „autonomní oblast může regulovat, tvořit a udržovat svůj vlastní televizní kanál, rádiovou stanici a tisk, obecně tedy všechna veřejná média, která používá k dosažení svých cílů“⁴⁴ (Ley Orgánica 1/1981, de 6 de abril, de Estatuto de Autonomía para Galicia., 1981).

2.4.1.2.3 Baskicko

O baskičtině (euskera) se mluví ve článku 6 statutu pro Baskicko. V bodě 1 tohoto článku se píše, že „euskera, vlastní jazyk Baskicka, má, stejně jako kastilština, charakter oficiálního jazyka na území Baskicka (v Euskadi), a všichni jeho obyvatelé mají právo umět a

⁴⁰ „La lengua propia de Galicia es el gallego.“

⁴¹ „Los poderes públicos de Galicia garantizaran el uso normal y oficial de los dos idiomas y potenciaran la utilización del gallego en todos los órdenes de la vida pública, cultural e informativa, y, dispondrán los medios necesarios para facilitar su conocimiento.“

⁴² „Nadie podrá ser discriminado por razón de la lengua.“

⁴³ „La promoción y la enseñanza de la lengua gallega.“

⁴⁴ „... la Comunidad Autónoma podrá regular, crear y mantener su propia televisión, radio y prensa y, en general, todos los medios de comunicación social para el cumplimiento de sus fines.“

používat oba jazyky“⁴⁵ (Ley Orgánica 3/1979, de 18 de diciembre, de Estatuto de Autonomía para el País Vasco., 1979).

Občané Baskicka mají právo používat oba jazyky v komunikaci s veřejnou správou, a to na základě bodu 2 článku 6:

„Běžné instituce autonomní oblasti uznávají společensko-jazykovou diverzitu Baskicka. Garantují použití obou jazyků tak, že budou regulovat jejich oficiální charakter a rozhodují a regulují použití opatření a prostředků potřebných k zajištění znalosti těchto jazyků“⁴⁶ (Ley Orgánica 3/1979, de 18 de diciembre, de Estatuto de Autonomía para el País Vasco., 1979).

„Nikdo nemůže být diskriminován na základě jazyka“⁴⁷ (Ley Orgánica 3/1979, de 18 de diciembre, de Estatuto de Autonomía para el País Vasco., 1979).

V bodě 4 se jako instituce, která dohlíží na normu baskičtiny, ustavuje Královská akademie baskického jazyka (La Real Academia de la Lengua Vasca-Euskaltzaindia). V bodě 5 stejného článku se následně dozvídáme o tom, že je euskera kulturním dědictvím a musí tedy jazyku být poskytnuta dostatečná ochrana a podpora.

V článku 19 je obsažena úprava týkající se veřejnoprávních médií. Bod 3 tohoto článku je nejkonkrétnější a říká, že „Baskicko může regulovat, tvořit a udržovat svůj vlastní televizní kanál, rádiovou stanici a tisk, obecně tedy všechna veřejná média, která používá k dosažení svých cílů“⁴⁸ (Ley Orgánica 3/1979, de 18 de diciembre, de Estatuto de Autonomía para el País Vasco., 1979).

2.5 Jazyková politika EU

„Jednotná v rozmanitosti“ je naprosto výstižným heslem EU. K červnu 2022 je v rámci EU používáno 24 úředních jazyků (Evropská Unie, b.r.).

⁴⁵ „El euskera, lengua propia del Pueblo Vasco, tendrá, como el castellano, carácter de lengua oficial en Euskadi, y todos sus habitantes tienen el derecho a conocer y usar ambas lenguas.“

⁴⁶ „Las instituciones comunes de la Comunidad Autónoma, teniendo en cuenta la diversidad socio-lingüística del País Vasco, garantizarán el uso de ambas lenguas, regulando su carácter oficial, y arbitrarán y regularán las medidas y medios necesarios para asegurar su conocimiento.“

⁴⁷ „Nadie podrá ser discriminado por razón de la lengua.“

⁴⁸ „... el País Vasco podrá regular, crear y mantener su propia televisión, radio y prensa, y, en general, todos los medios de comunicación social para el cumplimiento de sus fines.“

V roce 2000 byla přijata Listina základních práv Evropské unie. Na základě této listiny je zakázána „diskriminace na základě jazyka“ a zároveň má EU povinnost „respektovat jazykovou rozmanitost“ (Katarzyna, 2021).

V právních dokumentech EU se rozlišují mimo jiné *úřední jazyky* a *pracovní jazyky*. Úřední jazyky EU používá „v komunikaci s občany, právníckými osobami, jednotlivými státy; jde o úřední jazyky jednotlivých členských států“ (Nekvapil et al., 2009, s. 56).

Stejně jako jednotlivé státy, tak i Evropská unie tedy uplatňuje v rámci celého společenství zemí určitou jazykovou politiku. V globalizovaném světě, který se čím dál tím více stává jednotným, se zdá velmi důležité věnovat pozornost menším komunitám, které jsou si vnímáním světa přeci jen o něco bližší. „Proto jsou menšinové jazyky (do jisté míry) podporovány i institucemi sjednocující se Evropy“ (Šatava, 2009, s. 66).

Jedním z prvních dokumentů, ve kterém byla ochrana národnostních menšin v Evropě právně ukotvena, byla Versailleská mírová smlouva z roku 1919 (Šatava, 2009, s. 35).

Co se týká aktuálnějšího dění na poli ochrany národnostních menšin a s nimi souvisejícími menšinovými jazyky, „je třeba zmínit především dvě konvence Rady Evropy – *Rámcovou úmluvu o ochraně národnostních menšin* a dále *Evropskou chartu regionálních či menšinových jazyků*“ (Šatava, 2009, s. 36).

Rámcovou úmluvu o ochraně národnostních menšin Česká republika podepsala v roce 1995 a je pro ni závazná od 1. 4. 1998. Jazyků menšin se v tomto dokumentu týká článek 9. V bodě 1 tohoto článku se píše, že strany, které úmluvy podepsaly

„se zavazují uznávat, že právo na svobodu vyjadřování každého příslušníka národnostní menšiny zahrnuje svobodu zastávat názory a přijímat a rozšiřovat informace a myšlenky v menšinovém jazyce bez zasahování veřejné moci a bez ohledu na hranice. V rámci svého právního řádu strany zajistí, aby příslušníci národnostních menšin nebyli diskriminováni ve svém přístupu ke sdělovacím prostředkům“ (Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin, 1995).

Strany mohou „vyžadovat udělování povolení pro rozhlasové a televizní vysílání nebo provozování kin“ a dále „tvořit a užívat tiskoviny“ a své vlastní sdělovací prostředky.

Článek 10 dále reguluje kontakt národnostní menšiny se správou státu. Země EU se shodly na tom, že „každý příslušník národnostní menšiny má právo svobodně a bez zasahování užívat svůj menšinový jazyk, a to v soukromí i na veřejnosti, ústně i písemně“. Dále se rozhodly usilovat o „zajištění podmínek, které by umožnily používání menšinového jazyka ve vztazích mezi těmito příslušníky (pozn. příslušníky národnostních menšin) a správními orgány“ (Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin, 1995).

Poslední odstavec článku 10 pojednává o zatčení příslušníka národnostní menšiny. Strany se v tomto případě

„zavazují zaručit právo každého příslušníka národnostní menšiny být neprodleně a v jazyce, kterému rozumí, informován o důvodech svého zatčení a o povaze a důvodech obvinění proti němu a obhajovat se v tomto jazyce, pokud je to nezbytné, s bezplatnou pomocí tlumočnicka“ (Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin, 1995).

Podle následujícího článku 11 mají příslušníci národnostních menšin „právo používat své příjmení (jméno po otci) a křestní jména v menšinovém jazyce a právo na jejich oficiální uznání způsobem určeným jejich právním řádem,“ také mají „právo v menšinovém jazyce rozmísťovat veřejně viditelné znaky, nápisy a další informace soukromé povahy“ a podle posledního odstavce článku 11 platí následující:

„V oblastech tradičně obývaných značným množstvím příslušníků určité národnostní menšiny strany usilují, v rámci svého právního řádu, včetně, pokud je to vhodné, dohod s jinými státy a s přihlédnutím ke svým specifickým podmínkám uvádět tradiční místní názvy, názvy ulic a další topografická označení určená pro veřejnost rovněž v menšinovém jazyce, pokud existuje dostatečný požadavek na taková označení“ (Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin, 1995).

I přesto, že jsou zmíněná práva podmíněna určitými požadavky, je jejich přítomnost v úmluvě pro příslušníky národnostních menšin nepochybně významná. Zároveň je zde vždy prostor k interpretaci, který je zaručen větou „pokud je to vhodné“. Stejně je tomu i v bodě 1 článku 12, kde je napsáno, že „pokud je to vhodné, strany v oblasti vzdělání a výzkumu přijímají opatření na podporu znalostí kultury, historie, jazyka a náboženství svých národnostních menšin a většiny“. Články 12 a 13 se vzděláním menšin zabývají dále do detailu.

Zajímavý je pak článek 14, ve kterém se dozvíme, že „každý příslušník národnostní menšiny má právo učit se svému menšinovému jazyku“. Za určitých podmínek (např. dostatečný počet obyvatel, tradičně obývaná oblast) se strany úmluvy snaží, pokud to situace umožňuje „a v rámci svého vzdělávacího systému, aby příslušníci národnostních menšin měli odpovídající možnosti pro výuku menšinového jazyka nebo získávání vzdělání v tomto jazyce“. To nesmí být na „újmu učení se úřednímu jazyku nebo výuce v tomto jazyce“ (Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin, 1995).

Každý stát má na základě úmluvy povinnost zpracovávat periodické zprávy o reálném stavu jazykových práv národnostních menšin. Pro nahlédnutí do praxe v rámci České republiky

může posloužit malá vsuvka ze *Třetí periodické zprávy o plnění zásad stanovených Rámcovou úmluvou o ochraně národnostních menšin podle článku 25 odstavce 2 této Úmluvy* (k dohledání na webových stránkách vlády ČR):

„Ve veřejném styku je výkon práva na užívání mateřského jazyka zákonem garantován zejména na úrovni soudních orgánů – v trestním řízení, občanskoprávním nebo správním; je v praxi zajištěn a hrazen státem. Rovněž před správními orgány mají občané možnost jednat v jazyku menšiny, pro slovenštinu platí navíc možnost písemných podání“ (*Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin*, b.r.).

Evropskou chartu regionálních či menšinových jazyků (dále jen Charta) Česká republika podepsala v roce 2000 a platná je u nás od 1. 3. 2007. Členské státy Rady Evropy hned v preambuli dokumentu potvrzují, že

„právo užívat regionální nebo menšinový jazyk v soukromém a veřejném životě je nezczitelným právem, jež odpovídá zásadám zakotveným v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech Organizace spojených národů a duchu Úmluvy Rady Evropy o ochraně lidských práv a základních svobod“ (*Evropská Charta regionálních či menšinových jazyků*, 2000).

Zároveň svým podpisem státy stvrzují, že berou na vědomí to, „že ochrana a podpora regionálních a menšinových jazyků by neměla být na újmu úředním jazykům a potřebě se jim učit“ a že „ochrana a podpora regionálních a menšinových jazyků [...] představuje důležitý příspěvek k budování Evropy založené na zásadách demokracie a kulturní rozmanitosti v rámci státní svrchovanosti a územní celistvosti“ (*Evropská Charta regionálních či menšinových jazyků*, 2000).

Na rozdíl od Rámcové úmluvy o ochraně národnostních menšin je na začátku Charty jasně definováno několik důležitých pojmů, mezi kterými jsou i *regionální či menšinové jazyky*, které jsou „tradičně užívány na daném území státu občany tohoto státu, kteří tvoří skupinu početně menší než ostatní obyvatelstvo státu,“ zároveň jsou „odlišné od úředního jazyka“ státu a „neoznačují dialekty úředního jazyka státu, ani jazyky migrantů“ (*Evropská Charta regionálních či menšinových jazyků*, 2000). Dále je definováno např. *území, kde je regionální nebo menšinový jazyk používán*.

Při schválení Charty musí každý stát stanovit „každý regionální nebo menšinový jazyk nebo méně rozšířený úřední jazyk užívaný na celém jeho území nebo jeho části“. Cílem Charty je zavázat státy k podpoře a ochraně těchto malých jazyků jakožto „výrazu kulturního bohatství“ (*Evropská Charta regionálních či menšinových jazyků*, 2000).

Podle článku 8 se smluvní strany podpisem Charty zavazují ke změně nebo úpravě vzdělávacího systému opět s cílem podporovat a chránit menší jazyky, výukou těchto jazyků by neměla být nijak omezena výuka jazyka úředního.

Článek 9 se pak věnuje soudním orgánům a možnostem příslušníků národnostních menšin používat svůj jazyk v kontaktu touto složkou státní správy. Upravuje se použití jazyků v trestním řízení, v občanskoprávním řízení a v soudním řízení ve správních věcech. Dokumenty a právní listiny nesmí být zpochybňovány pouze na základě jazyka.

Článek 10 se zabývá komunikací s orgány veřejné správy a veřejnými službami. Stát má možnost umožnit příslušníkům národnostní menšiny spojení s těmito orgány několika způsoby. Článkem 11 je pak upraven také jazyk veřejných sdělovacích prostředků. Opět lze vybrat z možností, díky kterým budou příslušníci menšin informacím rozumět. Každopádně stát musí zajistit alespoň nějaké informace v jazyce menšiny.

Článek 12 dále upravuje jazyk v rámci kulturní činnosti a kulturních zařízení, článek 13 je věnován hospodářskému a společenskému životu.

2.6 Jazyková politika OSN

Mezinárodní úpravou, která zasahuje i mimo působení Evropské unie a která se zároveň také věnuje menšinovým jazykům a jejich použití, je *Mezinárodní pakt o občanských a politických právech Organizace spojených národů*, který byl k podpisu otevřen v roce 1966 v New Yorku. Československou socialistickou republikou byl podepsán v roce 1968 a následně vešel v platnost v roce 1976.

Tento pakt se jazykem zabývá v článku 14. Pokud je kdokoliv obviněn ze spáchání trestného činu, vztahují se k němu určité „minimální záruky“, mezi kterými se, mimo jiné, píše, že „má být neprodleně a podrobně informován v jazyce, jemuž rozumí, o povaze a důvodu obvinění proti němu“ a dále, že se mu má „dostat pomoci tlumočnicka, jestliže nerozumí jazyku nebo nemluví jazykem, jehož se užívá u soudu“ (Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, 1976).

Článek 24 tohoto paktu ustanovuje ochranu nezletilců, kteří nesmí být diskriminováni mimo jiné kvůli jazyku. Na to přímo navazuje článek 26, který říká, že nikdo nesmí být diskriminován a že zákon „zaručí všem osobám stejnou a s účinnou ochranu proti diskriminaci z jakýchkoli důvodů, např. podle rasy, barvy, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného přesvědčení, národnostního nebo sociálního původu, majetku a rodu“ (Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, 1976).

Článek 27 se týká národnostních menšin, kterým se přisuzuje právo používat svůj vlastní jazyk: „Ve státech, kde existují etnické, náboženské nebo jazykové menšiny, nebude jejím příslušníkům upíráno právo, aby spolu s ostatními příslušníky menšiny užívali své vlastní kultury, vyznávali a projevovali své vlastní náboženství nebo používali svého vlastního jazyka“ (Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, 1976).

Tento mezinárodní pakt podepsalo více než 160 zemí světa, mezi nimi samozřejmě i španělsky mluvící země, jejichž postoj k jazykovým právům nás v této práci zajímá nejvíce. Zde uvádíme výčet zemí s rokem podpisu (podp.) nebo ratifikace (rat.) Mezinárodního paktu o občanských a politických právech: Argentina (podp. 1968, rat. 1986), Belize (rat. 1996), Bolívie (rat. 1982), Chile (podp. 1969, rat. 1972), Kolumbie (podp. 1966, rat. 1969), Kostarika (1966, rat. 1968), Kuba (podp. 2000), Dominikánská republika (rat. 1978), Ekvádor (podp. 1968, rat. 1969), El Salvador (podp. 1967, rat. 1969), Rovnicková Guinea (rat. 1978), Guatemala (rat. 1992), Honduras (podp. 1966, rat. 1997), Mexiko (rat. 1981), Nikaragua (rat. 1980), Panama (podp. 1976, rat. 1977), Paraguay (rat. 1992), Peru (podp. 1977, rat. 1978), Španělsko (podp. 1976, rat. 1977), Uruguay (podp. 1967, rat. 1970), Venezuela (podp. 1969, rat. 1978). Některé země si vyjednaly určité výjimky a další podmínky v dodržování paktu. Hlubší informace o těchto výjimkách jsou ale, vzhledem k rozsahu práce, irelevantní (*International Covenant on Civil and Political Rights*, 2010).

3 Ústavy španělsky mluvících zemí a jazyk

Španělsko a jeho pojetí jazykově-právní otázky v ústavě a jednotlivých statutech autonomních oblastí jsme již nastínili v předchozí kapitole. Přeneseme se tedy přes oceán k ústavním úpravám jazykových situací v zemích, kde se španělsky nejen mluví, ale kde je španělština především ustanovena jako oficiální jazyk.

3.1 Španělština mimo Španělsko

Španělština je, kromě Španělska, oficiálním jazykem dalších 19 amerických zemí (Argentina, Bolívie, Chile, Kolumbie, Kostarika, Kuba, Dominikánská republika, Ekvádor, El Salvador, Guatemala, Honduras, Mexiko, Nicaragua, Panama, Paraguay, Peru, Portoriko, Uruguay a Venezuela) a v Rovnickové Guinei (*Spanish Language*, b.r.). Za španělsky mluvící země v rámci této práce považujeme země, kde je španělština oficiálním jazykem. Převážně nás zde zajímá situace v zemích Hispánské Ameriky.

Do Ameriky se jazyk dostal s kolonizátory v 15. století. „Jazyková situace na amerických kontinentech se spolu se všemi dalšími aspekty kultur, jež zde žily dříve, radikálně změnila“ (Comrie et al., 2007). Španělština se dostala do popředí a stala se jazykem, který dnes propojuje Jižní i Střední Ameriku nejen mezi sebou, ale i s Evropou. Také „první záznamy o amerických domorodých jazycích pocházejí z dob Kryštofa Kolumba“ (Comrie et al., 2007, s. 133).

3.1.1 Klasifikace indiánských jazyků

Klasifikovat jazyky je obecně velmi náročná záležitost. Dobrá klasifikace se totiž snaží, kromě hlediska čistě lingvistického, brát v potaz také „archeologické poznatky a výsledky genetické a anatomické analýzy lidské populace“ (Comrie et al., 2007, s. 29).

Naším cílem pochopitelně není představovat zde celou genealogickou klasifikaci jazyků světa, tj. klasifikaci založenou na genetické příbuznosti jednotlivých jazyků mezi sebou. Budeme se věnovat jen malému úseku, jazykům indiánským, patřícím mezi jazyky neindoevropské.

Joseph Greenberg se pokusil původní americké jazyky rozdělit do „tří velkých rodin, které by odpovídaly třem po sobě jdoucím migračním vlnám: *amerindické*, *na-denské* a *eskymácko-aleutské*.“ Greenberg tvrdí, že existují určité souvislosti mezi americkými a eurasijskými jazykovými rodinami. Ameriku totiž před 12 000 lety osídlili lidé z Eurasie (pravděpodobně skrze Beringovu úžinu), což je argumentem podporujícím zmíněnou hypotézu (Převzato z Comrie et al., 2007, s. 29, 131).

Podle čistě geografického úhlu pohledu lze jazyky Ameriky rozdělit na skupinu severoamerickou, skupinu Mexika a Střední Ameriky a skupinu jihoamerickou. Za nejvýznamnější používané jihoamerické jazyky se považují kečuánština (stále používána na území Argentiny, Chile, Ekvádoru a Peru) a guaránština (v Paraguayi úředním jazykem). Jelikož se původní jazyky vyvíjely většinou nezávisle na sobě, velmi se od sebe liší (Comrie et al., 2007).

Mezi jazykové rodiny Střední Ameriky (skupiny Mexika a Střední Ameriky) patří aztécko-tanoanská, hokansko-siuxská, mayská, oto-manguejská, penutijská a totonacká jazyková rodina. „V celé této poměrně malé oblasti je jazyková situace velmi složitá. Existuje zde 19 jazyků penutijské rodiny, 33 aztécko-tanoanských, okolo 80 mayských a 146 oto-manguejských“ (Comrie et al., 2007, s. 130).

V rámci rodiny aztécko-tanoanské, která je zároveň rodinou některých jazyků Severní Ameriky, rozlišujeme jazyky uto-aztécké a kiowsko-tanoanské. Mezi jižní uto-aztécké jazyky řadíme i aztéčtinu a spolu s ní také nahuatl (schéma 1).

Schéma 1

Aztécko-tanoanská jazyková rodina

Zdroj: Atlas jazyků: vznik a vývoj jazyků napříč celým světem

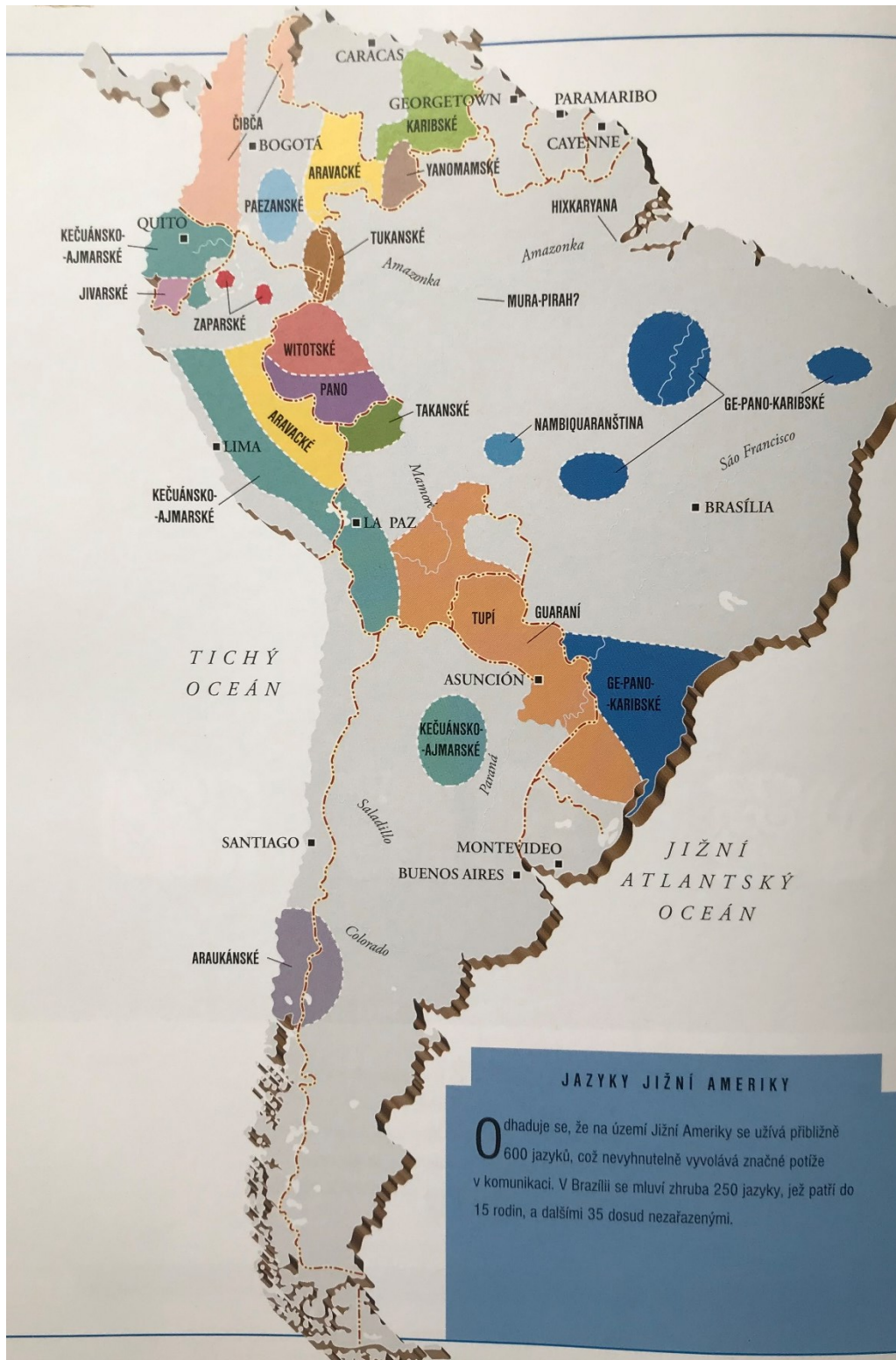
Do mayské jazykové rodiny patří jazyky cholsko-tzeltalské (cholština a tzeltalština), huastécké, kanjobalsko-čujské (kanjobalština – jacaltec, čujština), quiché-mamské (quiché a mamština) a yucatecké. Do oto-manguejské jazykové rodiny řadíme jazyky amuzgské, čipanecko-manguejské, činatanské, mixtécký jazyk, oto-pamejské, popolucké a zapotek, kam patří jazyk mazatéčtina (Comrie et al., 2007, s. 130).

Jazykové rodiny Jižní Ameriky jsou tyto (v závorce je uvedeno přibližné území): araukánská (zhruba ve středu území Argentiny a Chile), čibča (na území Kolumbie a Venezuely), paezanská (v Kolumbii), kečuánská (na území Ekvádoru, Peru, Bolívie i Argentiny), karibská (západní Venezuela), aravacká (Peru), jivarská (jih Ekvádoru), yanomamská (jižní hranice Kolumbie a Venezuely), takanská (Bolívie), tupí (území Bolívie,

Paraguaye, části Argentiny i Brazílie), zaparská (malé oblasti na severu Peru). Pro lepší představu je k dispozici mapa 2:

Obrázek 2

mapa 2

Zdroj: Atlas jazyků: vznik a vývoj jazyků napříč celým světem

Pro srovnání informací z různých zdrojů nám může posloužit ještě jedna mapa jazyků (mapa 3), na které je navíc šipkami znázorněné historické šíření jazyků:

Obrázek 3

mapa 3

Zdroj: Atlas jazyků světa: soužití v křehké rovnováze

V celé Jižní Americe se odhadem mluví 600 jazyky (Comrie et al., 2007) – my zde uvádíme pouze jazykové rodiny původních jazyků, které se používají ve španělsky mluvících zemích. Jen podotýkáme, že námi představená stručná klasifikace jazyků je jednou z možných – v jednotlivostech se odborníci neshodnou, což se může projevit též v tom, že se od této klasifikace může v jednotlivostech lišit i to, co uvádí jednotlivé země v oficiálních zdrojích, se kterými budeme pracovat v případových studiích v poslední části práce.

Jako příklad pokračující odborné diskuse na toto téma můžeme uvést skutečnost, že profesor Greenberg navrhl zařadit do amerindické jazykové rodiny všechny jazyky Severní, Střední a Jižní Ameriky, které nejsou charakterizované jako členy ekymácko-aleutské nebo nandenské jazykové rodiny. Tento jeho názor ale vyvolal nesouhlas některých badatelů, proto diskuse pokračují dodnes.

Pro účely naší práce ovšem bude dostačující zmíněný výčet a dělení indiánských jazyků, odborné diskuse o detailech pro nás nejsou zásadní

3.2 Obecná charakteristika španělsky mluvícího světa z hlediska právního uspořádání jazykových otázek

Je vždy velmi složité zobecňovat jakékoliv různorodé situace a usilovat o zobecňující dělení či klasifikaci. U našeho tématu to platí dvojnásob: každá země má svůj osobitý charakter a tím také jiný přístup k situaci z jazykového, kulturního nebo jiného úhlu pohledu. Je navíc komplikované určit přesná kritéria pro dělení států do určitých skupin, protože v každé ústavě a zákonech najdeme zcela jiné definice a další podmínky (ostatně už v úvodu celé práce jsme mluvili o tom, že právní úprava jazykových otázek ve světě představuje velmi obtížně uchopitelné téma). Klasifikace tedy většinou slouží pro jakési zjednodušení dané problematiky a nastínění těch nejdůležitějších nebo markantních charakteristik.

Pracovně a jen se značným zjednodušením můžeme hispanoamerické země z hlediska právní formy uspořádání jazykové situace rozdělit do tří skupin (nevycházíme přitom z odborných publikací, ale jen z dat o oficiálních a dalších jazycích v zemích, v nichž jako jeden z oficiálních jazyků figuruje španělština). Základními zdroji byly samotné ústavy španělsky mluvících zemí a také elektronická databáze (Central Intelligence Agency, 2021).

Země lze dle přístupu k jazykovým otázkám rozdělit do těchto tří skupin:

1. státy, které ve své ústavě nebo v zákonech uznávají jako oficiální jazyk španělštinu, jazyková práva domorodých obyvatel jsou v ústavě pouze okrajově zmíněna nebo se o nich nemluví vůbec, jsou případně řešena pomocí zákonů a dalších ustanovení

(Chile, Argentina, Kolumbie, Kostarika, Kuba, Dominikánská republika, El Salvador, Honduras, Mexiko, Nikaragua, Panama, Uruguay, Venezuela)

2. státy, které v ústavě výslovně uznávají jako oficiální i některé z jazyků původních obyvatel, tyto jazyky jsou v ústavě výslovně pojmenovány, někde je oficiální používání těchto jazyků omezeno na určité území (Peru, Paraguay, Bolívie, Ekvádor)
3. státy, jejichž oficiálním jazykem je kromě španělštiny i jiný evropský jazyk (Portoriko, Rovnicková Guinea)

Pro naši práci je nejzajímavější druhá skupina, a proto jsme převážnou část detailnějších případových studií v poslední kapitole věnovali právě těmto jazykům. Věnují jim ostatně pozornost i různé odborné zdroje: „Tři významné původní jazyky Jižní Ameriky byly uznány jako úřední v Peru, Bolívii a Paraguayi“. Jde o kečuánštinu, aymarštinu a guaránštinu (Breton & Mazoyer, 2007, s. 64). V roce 2008 spolu s ekvádorskou ústavou k těmto oficiálním jazykům přibyl ještě jazyk shuar (Constitución Política de la República del Ecuador, 2008).

Mezi případové studie jsme zařadili též jednu zemi z první skupiny, totiž Chile. Je tomu tak proto, že jde o zemi, ve které v současnosti dochází k velmi zajímavým, dynamickým změnám. Přestože – jak je definiční charakteristikou skupiny 1 – není v aktuálně platné chilské ústavě ani zmínka o jazycích původních obyvatel, poslední dobou se objevily návrhy zákonů, které se nějakým způsobem snaží tuto problematiku řešit. Právě proto se této zemi – v jejíž aktuálně platné ústavě mimochodem není zmíněn ani španělský jazyk jakožto jazyk oficiální – budeme podrobněji věnovat.

4 Případové studie

4.1 Chile

4.1.1 Jazyky v Chile

Většina obyvatel Chile smíšeného původu, jde o potomky španělských dobyvatelů a původního indiánského obyvatelstva (tj. o mestice). V 19. století přicházeli do Chile také Evropané z Německa, Švýcarska nebo z Čech. Dnes je zhruba pětina obyvatel právě evropského původu. V Chile žijí také kreolové (potomci španělských dobyvatelů) a původní indiánští obyvatelé (Ašenbryl, 2008). Přibližně 12 % obyvatel Chile se považuje za domorodé obyvatele. Většina z nich se hlásí k lidem Mapuche (Ontiveros, 2021).

Data z roku 2012 informují o tom, že 99,5 % obyvatel Chile mluví oficiálním jazykem – španělsky. Původními jazyky (mapudungun, quechua, rapa nui, aymara) mluví 1 % obyvatel. Jelikož někteří respondenti uvedli v rámci výzkumu více než jeden jazyk, který ovládají, databáze dále poukazuje na 10,2 % anglicky mluvících a 2,5 % mluvících blíže nespecifikovaných jazyků („Chile“, 2022).

Podle údajů jazykové encyklopedie *Ethnologue: languages of the world* z roku 2005 existuje na území Chilské republiky 9 živých jazyků. Kromě oficiální španělštiny a chilského jazyka pro neslyšící jsou to následující jazyky (Gordon & Grimes, 2005, s. 242):

1. Na 200 000 mluvčích v Chile užívá jazyk mapudungun, známý také pod názvem araucano (araukánština). Tito lidé se označují jménem Mapuche, česky Mapučové nebo také Araukánci. Databáze Ethnologue uvádí, že 85 000 mluvčích jazyka mapudungun jsou gramotní, také co se týká španělského jazyka (Gordon & Grimes, 2005, s. 242).
2. Jazyk aymara, v češtině známý jako aymarština, je mateřským jazykem 20 000 mluvčích žijících především na severu Chile v horách. Tito mluvčí ovládají také španělštinu (Gordon & Grimes, 2005, s. 242).
3. Dále se na území Chile objevují jazyky huilliche (jazyk kmenu Viličů), quechua (kečujština/kečuánština) a rapa nui. Většina mluvčích těchto jazyků užívá také španělštinu (Gordon & Grimes, 2005, s. 242-243).
4. Jazyky quawasqar a yámana se považují za téměř mrtvé (Gordon & Grimes, 2005, s. 242-243).

Na mapce 4, převzaté od Gordon&Grimes, 2005, lze vidět, na kterých místech Chile se mluvčí zmíněných jazyků vyskytují. Severní část Chile při hranicích s Peru, Bolívií i

Argentinou je oblastí jazyka aymara, blíže označovaného jako centrální aymarština, a kečujštiny, konkrétněji její chilské varianty. Jižně od hlavního města Santiago de Chile poté vidíme území největší skupiny původních obyvatel – Mapuche, kteří mluví jazykem mapudungun. Jazyk huilliche je považován za podobný jazyku mapudungun. Podle vysvětlivek v pravém dolním rohu oba tyto jazyky řadíme k jazykům araukánským. Jazyk qawasqar se nachází (nacházel) v jižním regionu Chile – Patagonii. Jazykem rapa nui se mluví pouze na Velikonočních ostrovech.

Obrázek 4

mapa 4

Zdroj: Ethnologue: languages of the world

4.1.2 Jazyky Chile v ústavě a zákonech

I přesto, že na území Chile spolu žijí lidé s různými kořeny a kulturními tradicemi, Chile se nikdy nepovažovalo za multikulturní zemi. A není tomu tak ani dnes (Ontiveros, 2021).

4.1.2.1 Ústava Chilské republiky (Constitución Política de la República de Chile)

V Chile dnes platí ústava z roku 1980 (s mnoha úpravami). Jde o ústavu z dob generála Augusta Pinocheta, jehož působení v letech 1973-1990 je označováno za diktátorský režim (Ontiveros, 2021). Na jeho vládu existuje mnoho rozlišných názorů (Ašenbryl, 2008). V této aktuálně platné ústavě nicméně není zmíněno původní obyvatelstvo a dokument postrádá mimo jiné uznání jejich kultury a jazyka. A to by se mělo změnit v tomto roce (2022), kdy se připravuje nová ústava.

Touha obyvatel po nové ústavě byla jedním z důvodů masivních protestů v Chile, které začaly hýbat světem politiky v říjnu 2019 (Gonzalez & Le Foulon, 2020).

V květnu 2022 již Chile dokončilo návrh nové ústavy, který bude předmětem celonárodního referenda 4. září 2022 (Bartlett, 2022). Důležité pro tuto práci je, že mezi 154členným shromážděním (Ministerio Secretaría General de Gobierno, b.r.), které je pověřeno sepsáním nové ústavy, je také 17 zástupců původních obyvatel (Ontiveros, 2021).

Jde o návrh nové ústavy, tedy nikoliv o úpravu aktuálně platné ústavy. V následující části popíšeme návrh nové ústavy a dále nejnovější progresivní návrhy nebo již platné zákony.

„Mezi požadavky zástupců obyvatel Mapuche a dalších devíti skupin původních obyvatel Chile je vytvořit multikulturní stát, ve kterém je přijímána jejich autonomie a práva, a zároveň jsou uznávány jejich kultury a jazyky“⁴⁹ (Ontiveros, 2021).

Poprvé v historii Chile tak budou uznána práva domorodých obyvatel na ústavní úrovni (Bartlett, 2022). A s tím samozřejmě také jazyková práva, která jsou předmětem této práce.

Na rozdíl od aktuálně platné ústavy se v zatím neschváleném návrhu nového dokumentu zajišťujícího ústavní pořádek republiky objevuje velké množství informací o úpravě jazykových práv. Všechny údaje z návrhu nové ústavy (aktualizovány 14. května 2022) jsou v této práci citovány a komentovány 21. května 2022. Sami tvůrci tohoto návrhu podotýkají, že řazení a označení článků a odstavců není definitivní a bude dále podléhat editaci (*Propuesta de*

⁴⁹ „Among the demands of the Mapuche and the other nine native Chilean peoples is the creation of a plurinational state, within which their autonomy and rights are accepted, as well as the recognition of their cultures and languages.“

Borrador Constitucional, 2022) Číslo na začátku odstavců jsem tedy označila jako „část“, pojmem „článek“ pak myslíme ekvivalent španělského označení „artículo“.

V návrhu nové ústavy (*Propuesta de borrador constitucional*), v kapitole o vícenárodním státě a volném vymezení národů⁵⁰, ve článku 4, jsou uznány tyto původní národy: „Mapuche, Aymara, Rapa Nui, Lickanantay, Quechua, Colla, Diaguita, Chango, Kawashkar, Yaghan, Selk'nam, a další mohou být uznány za podmínek stanovených zákonem“⁵¹ (*Propuesta de Borrador Constitucional*, 2022).

V rozsáhlejším článku 5 stejné kapitoly návrhu ústavy se píše, že tyto národy

„mají právo na plné vykonávání svých kolektivních a individuálních práv. Zejména mají právo na autonomii a samostatnou vládu, na svou vlastní kulturu, identitu a vlastní chápání světa, na dědictví a jazyk [...], na součinnost a začlenění se, na uznání vlastních institucí, soudních pravomocí a vlastních nebo tradičních úřadů, a na plnou účast, pokud to tak chtějí, na politickém, ekonomickém, společenském a kulturním dění ve státě“⁵² (*Propuesta de Borrador Constitucional*, 2022).

Stát má původní obyvatele podporovat a zaručit jim uznání jejich jazyka a kultury.

Část č. 113, článek 12, o vícejazyčnosti (*Plurilingüismo*) dále upravuje otázku jazyka. Oficiálním jazykem Chile je španělština. „Jazyky domorodých obyvatel budou oficiální na jejich území a v oblastech vysoké hustoty zalidnění původními národy.“⁵³ Chile je označeno za „vícenárodní“ stát (*Propuesta de Borrador Constitucional*, 2022).

Stát dále podporuje „znalost, znovuoživení a oceňování původních jazyků všech národů vícenárodního státu a respekt vůči nim“⁵⁴ (*Propuesta de Borrador Constitucional*, 2022).

⁵⁰ „CAPÍTULO DEL ESTADO PLURINACIONAL Y LIBRE DETERMINACIÓN DE LOS PUEBLOS“

⁵¹ „Son pueblos y naciones indígenas preexistentes los Mapuche, Aymara, Rapa Nui, Lickanantay, Quechua, Colla, Diaguita, Chango, Kawashkar, Yaghan, Selk'nam y otros que puedan ser reconocidos en la forma que establezca la ley.“

⁵² „tienen derecho al pleno ejercicio de sus derechos colectivos e individuales. En especial, tienen derecho a la autonomía y al autogobierno, a su propia cultura, a la identidad y cosmovisión, al patrimonio y la lengua, [...], a la cooperación e integración, al reconocimiento de sus instituciones, jurisdicciones y autoridades propias o tradicionales y a participar plenamente, si así lo desean, en la vida política, económica, social y cultural del Estado.“

⁵³ „Chile es un Estado plurilingüe, su idioma oficial es el castellano y los idiomas de los pueblos indígenas serán oficiales en sus territorios y en zonas de alta densidad poblacional de cada pueblo indígena.“

⁵⁴ „El Estado promueve el conocimiento, revitalización, valoración y respeto de las lenguas indígenas de todos los pueblos del Estado Plurinacional.“

Při sepisování nové ústavy se nezapomnělo ani na chilský znakový jazyk, který je uznán jako „přirozený a oficiální jazyk neslyšících“, uznaná jsou také jejich „jazyková práva ve všech oblastech společenského života“⁵⁵ (*Propuesta de Borrador Constitucional*, 2022).

Část č. 151, článek 10, upravuje vícenárodní a mezikulturní situaci ve státě. Opět se zde píše o uznání a podpoře jazyků původních obyvatel. „Oblastní právní subjekty a jejich orgány uznávají, zaručují a podporují veškerým vystupováním politické a právní uznání společenství a národů existujících před založením státu, které žijí na svém území“ (*Propuesta de Borrador Constitucional*, 2022).

Dále uznávají, zaručují a podporují „uznání a podporu domorodých jazyků, kterými se na těchto územích mluví. Zároveň napomáhají mezikulturnímu porozumění, [...], ve spolupráci s ostatními právními subjekty daných oblastí“⁵⁶ (*Propuesta de Borrador Constitucional*, 2022).

Zajímavá je například část č. 267, článek 50, ve kterém se definuje právo na sepisování petic. Jazyková stránka věci není více specifikována, nicméně je zde uvedeno, že subjekt, který bude onou peticí dotčen, je povinen reagovat na ni tak, aby byl ve výkonu tohoto práva zaručen princip vícejazyčnosti⁵⁷ (*Propuesta de Borrador Constitucional*, 2022).

Ohledně jazyku v rámci vzdělávání je v části č. 281, článku 16, uvedena pouze obecná zmínka: Vzdělání má probíhat „s přihlédnutím k územní, kulturní a jazykové příslušnosti“⁵⁸ (*Propuesta de Borrador Constitucional*, 2022).

⁵⁵ „El Estado reconoce la lengua de señas chilena como lengua natural y oficial de las personas sordas, así como sus derechos lingüísticos en todos los ámbitos de la vida social.”

⁵⁶ „Las entidades territoriales y sus órganos reconocen, garantizan y promueven en todo su actuar el reconocimiento político y jurídico de los pueblos y naciones preexistentes al Estado que habitan sus territorios; [...]; el uso, reconocimiento y promoción de las lenguas indígenas que se hablan en ellas, propiciando el entendimiento intercultural, [...], en coordinación con el resto de las entidades territoriales.”

⁵⁷ „... la autoridad deberá dar respuesta a lo solicitado, además de la manera en que se garantizará el principio de plurilingüismo en el ejercicio de este derecho.”

⁵⁸ „La educación [...], desarrollará de forma contextualizada, considerando la pertinencia territorial, cultural y lingüística.”

Jako důležitý se jeví článek 24 (část č. 292), který říká, že

„všichni lidé a národy mají právo všude komunikovat ve svém vlastním jazyce. Všichni obyvatelé národního území mají právo na užívání jazyků. Žádná osoba nebo skupina nemůže být diskriminována z jazykových důvodů“⁵⁹ (*Propuesta de Borrador Constitucional*, 2022).

Jazyk je prvkem také v části č. 463, článku 9 o kulturních právech. V bodě 2 návrh ústavy zajišťuje všem lidem a společenstvím „právo na kulturní identitu, na poznání a vzdělání v rámci jiných kultur a také právo na vyjadřování se ve vlastním jazyce nebo řeči“⁶⁰ (*Propuesta de Borrador Constitucional*, 2022).

V části č. 493, článku 15 o jazykovém dědictví (*Patrimonio Lingüístico*), se můžeme dočíst o tom, že „stát uznává za národní dědictví soubor různých domorodých jazyků na národním území. Tyto jazyky budou předmětem znovuoživení a ochrany, zvláště pak ty, které jsou zranitelné“⁶¹ (*Propuesta de Borrador Constitucional*, 2022). Chile by se tímto tedy postavilo na stranu ochranitelů „menších“ jazyků i za cenu „jazykové decentralizace“.

Jako poslední a okrajový uvádím článek 6 (část č. 138), ve kterém se zmiňuje, že také postižené osoby mají zaručena jazyková práva a zároveň přístup k dalším možným způsobům komunikace. Neslyšícím se zaručuje jazyková samostatnost ve všech oblastech života⁶² (*Propuesta de Borrador Constitucional*, 2022).

Zda se tento návrh nové ústavy dočká schválení, je ve chvíli psaní této práce nejisté. Ať už ale podzimní referendum dopadne jakkoliv, je jasné, že se domorodí obyvatelé zasazují o uznání své kultury a svých jazyků.

⁵⁹ „Toda persona y pueblo tiene el derecho a comunicarse en su propia lengua en todo espacio. Todos los habitantes del territorio nacional tienen derecho a usar las lenguas. Ninguna persona o grupo podrá ser discriminado por razones lingüísticas.”

⁶⁰ „El derecho a la identidad cultural, a conocer y educarse en las diversas culturas, así como a expresarse en el idioma o lengua propios.“

⁶¹ „El Estado reconoce el carácter patrimonial constituido por las diferentes lenguas indígenas del territorio nacional, las que serán objeto de revitalización y protección, especialmente aquellas que tienen el carácter de vulnerables.“

⁶² „El Estado garantizará los derechos lingüísticos e identidades culturales de las personas con discapacidad, los que incluyen el derecho a expresarse y comunicarse a través de sus lenguas y el acceso a mecanismos, medios y formas alternativas de comunicación. Asimismo, garantizará la autonomía lingüística de las personas sordas en todos los ámbitos de la vida.“

4.1.2.2 Další zákony upravující jazyková práva v Chile

Zákony, ze kterých v této kapitole čerpám, jsou k dohledání v elektronické databázi Biblioteca del Congreso Nacional de Chile.

Jedním ze zákonů, který se týká jazykových práv v Chile, je Ley Indígena (Ley N° 19.253) z roku 1993, upravený v roce 2020. I přesto, že v aktuálně platné ústavě práva původních obyvatel zmíněna nejsou, tento zákon poskytuje mnohé regulace. Pro naše účely je velmi vhodný článek 28.

V odstavci a) tohoto článku je zmíněno uznání užívání a zachování původních jazyků vedle španělštiny v oblastech vysoké hustoty zalidnění domorodým obyvatelstvem⁶³ (Ley 19253, 1993).

V odstavci b) se píše o tom, že vzdělávací systém žákům umožní přístup k adekvátním vědomostem o původních kulturách a jazycích⁶⁴ (Ley 19253, 1993).

Zajímavý je pro tuto práci odstavec c), ve kterém se dozvídáme následující informace. „Uznání a ochrana kultury a jazyků původního obyvatelstva a respekt k nim zahrnují podporu šíření pořadů v domorodém jazyce v rádiích a televizních kanálech v oblastech s vysokým počtem původních obyvatel a dále podporu zakládání rádií a komunikačních médií původních obyvatel“⁶⁵ (Ley 19253, 1993).

Hned v dalším odstavci je uvedeno, že součástí této podpory a uznání je „propagace a založení kateder historie, kultury a jazyků původních obyvatel v rámci vysokoškolského vzdělávání“⁶⁶ (Ley 19253, 1993).

Článek 28 pokračuje odstavcem e), ve kterém je ustanovena povinnost matriky zaznamenávat jména a příjmení původních obyvatel ve formě, v jaké je sdělí jejich rodiče, foneticky přepsaná tak, jak je uvedou⁶⁷ (Ley 19253, 1993).

V článku 32 nacházíme úpravu vzdělání původních obyvatel.

⁶³ „El uso y conservación de los idiomas indígena, junto al español en las áreas de alta densidad indígena.“

⁶⁴ „... acceder a un conocimiento adecuado de las culturas e idiomas indígenas.“

⁶⁵ „El fomento a la difusión en las radioemisoras y canales de televisión de las regiones de alta presencia indígena de programas en idioma indígena y apoyo a la creación de radioemisoras y medios de comunicación indígenas.“

⁶⁶ „La promoción y el establecimiento de cátedras de historia, cultura e idiomas indígenas en la enseñanza superior.“

⁶⁷ „La obligatoriedad del Registro Civil de anotar los nombres y apellidos de las personas indígenas en la forma como lo expresen sus padres y con las normas de transcripción fonética que ellos indiquen.“

„V oblastech s vysokým počtem původních obyvatel a ve spolupráci s odpovídajícími službami státu se bude rozvíjet mezikulturní bilingvní vzdělávací systém s cílem připravit žáky na další rozvoj ve společnosti, ze které pochází, a zároveň ve společnosti celosvětové“⁶⁸ (Ley 19253, 1993).

Na základě těchto i dalších ustanovení podali senátoři v Chile v roce 2014 návrh na „Obecný zákon jazykových práv původních národů v Chile“ (Ley General de Derechos Lingüísticos de los pueblos originarios de Chile). Jelikož jde pouze o návrh, a ne schválený zákon, není možná standardní citace. Návrh je k dohledání na webových stránkách chilského parlamentu (*Honorable Cámara de Diputadas y Diputados - Chile*, b.r.) a další informace k návrhu poskytuje prezentace umístěná opět na stránkách parlamentu (*Ley General de Derechos Lingüísticos de los pueblos originarios de Chile*, b.r.).

V této práci se budeme zabývat především zákony a nařízeními, které se týkají původních obyvatel a jejich jazyků. Existují samozřejmě i zákony a nařízení další, věnované např. jazykům dalších národnostních menšin, ty ale vzhledem k omezenému rozsahu této práce předmětem našeho zájmu nebudou.

Jsme si vědomi toho, že jakkoli se nám může směř, kterým se zákonodárci v posledních letech při úpravě jazykových práv, jevit jako správný, až další vývoj ukáže, zda se plán opravdu uskuteční: ukáže se, zda a do jaké míry se jazyková práva původních obyvatel objeví v nové ústavě, ale také to, jak se zákonné úpravy promítnou do praxe.

4.2 Peru

4.2.1 Jazyky v Peru

V Peru dnes žije přes 60 % mesticů, 25,8 % populace je pak označováno za původní obyvatele („Peru“, 2022).

Národním a oficiálním jazykem Peru je španělština. Podle jazykové encyklopedie *Ethnologue: languages of the world* se na území tohoto státu vyskytuje 93 živých jazyků. Tento

⁶⁸ „La Corporación, en las áreas de alta densidad indígena y en coordinación con los servicios u organismos del Estado que corresponda, desarrollará un sistema de educación intercultural bilingüe a fin de preparar a los educandos indígenas para desenvolverse en forma adecuada tanto en su sociedad de origen como en la sociedad global.“

zdroj zároveň tvrdí, že „všechny jazyky jsou v Peru oficiální“⁶⁹ (Gordon & Grimes, 2005, s. 258).

K roku 2022 žije na území Peru 32,275,736 osob. Podle údajů z roku 2017 v Peru španělsky mluví 82,9 % obyvatel. Další oficiální jazyk kečua používá ke komunikaci 13,6 % obyvatel a oficiální jazyk aymarština používá 1,6 % obyvatel. Jazyk ashaninka je používán 0,3 % Peruánců a další domorodé jazyky spolu s velkým množstvím minoritních amazonských jazyků používá 0,8 % obyvatel. Zbytek zahrnuje cizí jazyky, znakový jazyk a jazyky, které nejsou blíže specifikovány („Peru“, 2022).

Na mapkách 5 a 6 můžeme vidět rozprostření množství používaných jazyků. Mapa 5 znázorňuje jazykovou situaci v severní části Peru, mapa 6 se soustředí na jižní část země. Z map je zřejmé, že jazyků jednotlivých domorodých kmenů je v Peru mnohem více než v Chile.

Absolutní většina ze zobrazených jazyků je řazena do kečujské jazykové rodiny. Na obou mapách jsou tato území označena vodorovnými linkami. Konkrétně se jedná o místa označena na mapce severní části Peru následujícími čísly: 15, 23, 28, 34, 35, 37, 45, 54, 57, 58, 69, 74, 76 a 77. Na mapce jižní části jsou to čísla: 6, 8, 12, 16, 26, 30, 31, 34, 35, 37, 38, 43, 47, 54, 56, 63, 67, 70, 76, 84 a 86. Většinou se jedná o různé varianty jazyka kečua. Jazyky kečua jsou více frekventované na jižní polovině peruánského území.

Aymarštinou se mluví zejména v okolí jezera Titicaca. Na mapce 6 jsou tato území označena čísly 22 a 75. Do rodiny aymarských jazyků nicméně Gordon & Grimes, 2005, řadí také území označené číslem 42, poblíž hlavního města Limy.

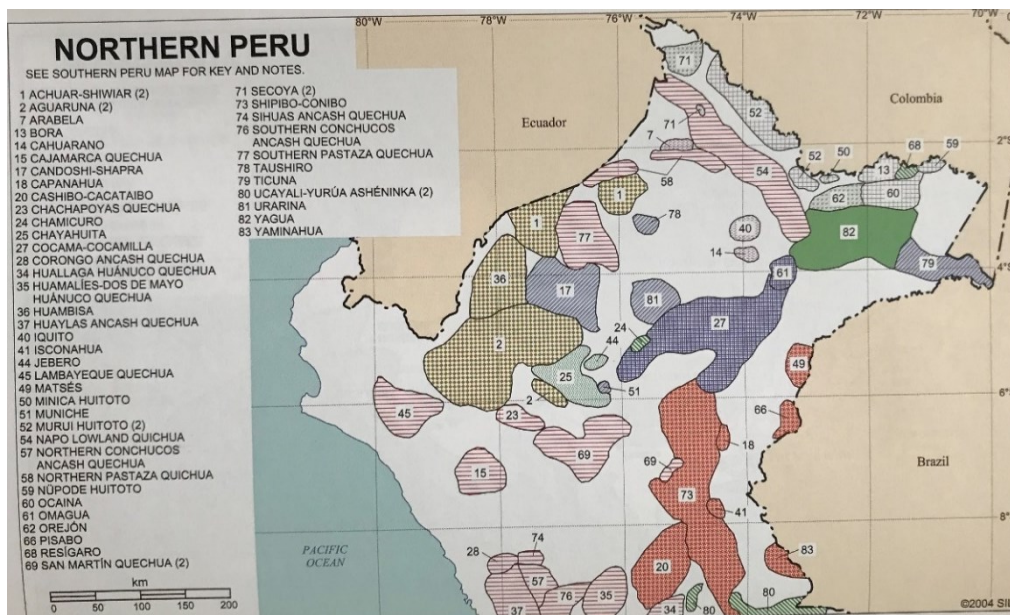
Jazyk ashaninka je označen čísly 3, 9, 10, 11, 65 a 80 na mapce jižní části Peru s tím, že oblast č. 80 zasahuje i do mapy 5.

Můžeme si všimnout, že původní jazyky se v Peru vůbec nevyskytují na pobřeží. Území domorodých obyvatel kopírují horský pás And a nacházejí se naopak ve vnitrozemních oblastech, včetně více či méně izolovaných zón.

⁶⁹ „All languages are official languages in Peru.“

Obrázek 5

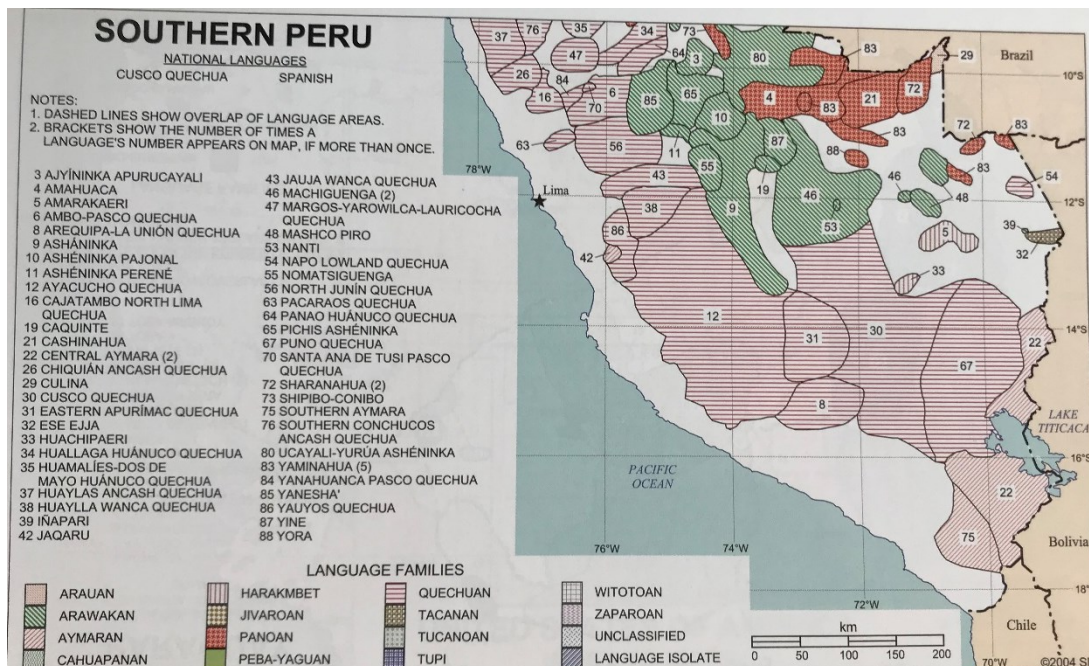
mapa 5

Zdroj: Ethnologue: languages of the world

Obrázek 6

mapa 6

Zdroj: Ethnologue: languages of the world

4.2.2 Jazyky Peru v ústavě a zákonech

4.2.2.1 Ústava Peruánské republiky (Constitución Política del Perú)

Aktuální ústava v Peru vešla v platnost v roce 1993. Jde tedy o vcelku novou úpravu současných pravidel Peruánské republiky. Ústava je rozdělena na kapitoly a následně na články („artículos”).

V bodě 2 článku 2 ústavy Peru nacházíme zásadní, a naprosto neodmyslitelnou větu, kdy je každý člověk před zákonem vnímán stejně: „Nikdo nesmí být diskriminovaný na základě původu, rasy, pohlaví, jazyka, náboženství, názoru, ekonomické situace nebo jakékoliv jiné situace”⁷⁰ (Constitución Política del Perú, 1993).

Částí článku 2 je také bod 19, ve kterém se mluví o právu každého na vlastní etnickou a kulturní identitu:

„Stát uznává a chrání etnickou a kulturní rozmanitost národa. Každý peruánský občan má právo používat svůj vlastní jazyk v komunikaci s jakýmkoliv úřadem skrze tlumočníka. Pokud jsou cizinci předvoláni jakýmkoliv úřadem, vztahuje se na ně toto stejné právo”⁷¹ (Constitución Política del Perú, 1993).

Jde o naprosto jasné a výstižné pojetí a vysvětlení základního jazykového práva.

Oficiálních jazyků se týká článek 48, který říká následující: „Oficiální jazyk je španělština, a v zónách, ve kterých převažují, jsou oficiálními jazyky také kečua, aymarština a ostatní domorodé jazyky, podle zákona”⁷² (Constitución Política del Perú, 1993).

Zajímavým faktem je, že název jazyka „španělština” je vyjádřen slovem „el castellano” a nikoliv mezinárodním „el español”.

Celkově se jazyková situace v Peru (na základě ustanovení v ústavě) jeví jako jednodušší než například v sousedním Chile, a to i přesto, že domorodých jazyků se na území Peru vyskytuje mnohonásobně více.

⁷⁰ „Nadie debe ser discriminado por motivo de origen, raza, sexo, idioma, religión, opinión, condición económica o de cualquiera otra índole.”

⁷¹ „El Estado reconoce y protege la pluralidad étnica y cultural de la Nación. Todo peruano tiene derecho a usar su propio idioma ante cualquier autoridad mediante un intérprete. Los extranjeros tienen este mismo derecho cuando son citados por cualquier autoridad.”

⁷² „Son idiomas oficiales el castellano y, en las zonas donde predominen, también lo son el quechua, el aimara y las demás lenguas aborígenes, según la ley.”

4.2.2.2 Další zákony upravující jazyková práva v Peru

Další právní úpravou jazykových práv v Peru je Ley N° 29735. Tento zákon byl dokonce publikován v pěti nejvíce používaných domorodých jazycích. Vyšel tedy v jazyce kečua, v aymarštině, v jazyce ashaninka a v jazycích awajún a shipibo (*El Ministerio de Cultura publica la Ley de Lenguas en las cinco lenguas originarias más habladas del Perú*, 2014). Pokud se vrátíme zpět k mapě 2, zjistíme, že území jazyka shipibo (označeno č. 73) se nachází v severní části Peru a je vcelku rozsáhlé.

Tento zákon, který se přímo týká jazykové situace v zemi, „se snaží řídit používání, ochranu, vývoj, obnovení, podporu a šíření původních peruánských jazyků“⁷³ (*El Ministerio de Cultura publica la Ley de Lenguas en las cinco lenguas originarias más habladas del Perú*, 2014). Zákon je velmi důležitý hlavně vzhledem k velké jazykové rozmanitosti v zemi. Zároveň jde o „základní dokument v rámci zavedení jazykových práv domorodých kmenů a týkající se přesnosti funkce státu v zajištění dodržování těchto práv“⁷⁴ (*El Ministerio de Cultura publica la Ley de Lenguas en las cinco lenguas originarias más habladas del Perú*, 2014).

Ley N° 29735 upřesňuje práva jazykového charakteru zmíněná v článku 48 ústavy. V bodě 1.2 článku 1 se píše, že „všechny domorodé jazyky jsou vyjádřením kolektivní identity a jiného způsobu chápání a popisování skutečnosti“⁷⁵ (*Ley N° 29735*, 2011). V zákoně jsou dokonce definovány původní jazyky, a to tímto způsobem: „domorodými jazyky Peru se rozumí všechny jazyky, jejichž používání předcházelo rozšíření španělského jazyka a které se chrání a používají v oblasti národního území“⁷⁶ (*Ley N° 29735*, 2011).

Článek 4 se přímo zabývá právy jednotlivých osob. Každý má právo „uplatňovat tato práva individuálně i kolektivním způsobem“⁷⁷ a „být uznán za člena jazykové komunity“,⁷⁸ s jejímiž členy se může spojovat a družit. Je zde zmínka o vlastní, s jazykem spojené kultuře, kterou má každý právo udržet a rozvíjet.

⁷³ „Esta norma busca regular el uso, preservación, desarrollo, recuperación, fomento y difusión de las lenguas originarias del Perú.“

⁷⁴ „... un documento esencial en la implementación de los derechos lingüísticos de los pueblos originarios y en la precisión del rol de las entidades del Estado para asegurar el cumplimiento de estos derechos...“

⁷⁵ „Todas las lenguas originarias son la expresión de una identidad colectiva y de una manera distinta de concebir y de describir la realidad...“

⁷⁶ „... se entiende por lenguas originarias del Perú a todas aquellas que son anteriores a la difusión del idioma español y que se preservan y emplean en el ámbito del territorio nacional.“

⁷⁷ „Ejercer sus derechos lingüísticos de manera individual y colectiva.“

⁷⁸ „Ser reconocida como miembro de una comunidad lingüística.“

Každý občan má dále právo „používat svůj domorodý jazyk v soukromém prostředí i na veřejnosti.“⁷⁹ Dále mají všechny osoby právo „být obslouženi ve svém rodném jazyce ve státních orgánech a institucích“⁸⁰ zároveň tento zákon vcelku velkoryse zaručuje právo „využít a mít k dispozici překladatelské prostředky, které by garantovaly výkon jeho práv v celém rozsahu“⁸¹ (*Ley N° 29735*, 2011).

Konec článku 4 poté ujasňuje, že každý má právo „vzdělávat se ve svém rodném jazyce a v rámci své vlastní kultury a to s důrazem na interkulturalitu.“⁸² Oproti španělské právní úpravě, ve které se setkáváme s právem používat španělský jazyk, ale zároveň také s povinností ho ovládat, je v *Ley N° 29735* zmíněno pouze právo „naučit se španělský jazyk jako jazyk běžné komunikace na peruánském území“⁸³ (*Ley N° 29735*, 2011).

Zmiňovaný zákon pojímá problematiku jazykových práv a celkové jazykové situace v Peru velmi jasně a konkrétně. Jedním z jeho cílů je také jednoznačně vysvětlit, kterých jazyků a oblastí se tato práva týkají. V bodě 8.1 článku 8 o Národním registru domorodých jazyků (*Registro Nacional de Lenguas Originarias*) je psáno následující:

„Ministerstvo školství, ve spolupráci s Národním institutem kultury (INC), zavádí Národní registr domorodých jazyků, ve kterém eviduje domorodé jazyky zahrnuté v Etnolingvistické mapě Peru a stanovuje, v jakých zónách – krajích, provinciích nebo regionech – tyto jazyky převažují“⁸⁴ (*Ley N° 29735*, 2011).

Jazyky, které jsou takto zapsány v registru spadají pod ochranu státu a jsou označeny za „nehmotné kulturní dědictví národa“⁸⁵ (*Ley N° 29735*, 2011).

Celkově je v zákoně obsaženo velké množství specifikací a cílem je evidentně vyjasnit i naprosto základní pojmy, jako je například samotná „oficiálnost jazyka“.

V článku 10 je tedy popsáno, jaké důsledky má uznání domorodého jazyka za oficiální v kraji, provincii nebo regionu. Znamená to, že:

⁷⁹ „Usar su lengua originaria en los ámbitos público y privado.“

⁸⁰ „Ser atendida en su lengua materna en los organismos o instancias estatales.“

⁸¹ „Gozar y disponer de los medios de traducción directa o inversa que garanticen el ejercicio de sus derechos en todo ámbito.“

⁸² „Recibir educación en su lengua materna y en su propia cultura bajo un enfoque de interculturalidad.“

⁸³ „Aprender el castellano como lengua de uso común en el territorio peruano.“

⁸⁴ „El Ministerio de Educación, en coordinación con el Instituto Nacional de Cultura (INC), implementa el Registro Nacional de Lenguas Originarias, en donde registra las lenguas originarias contenidas en el Mapa Etnolingüístico del Perú, especificando en qué ámbitos, distrital, provincial o regional, son predominantes.“

⁸⁵ „... Patrimonio Cultural Inmaterial de la Nación.“

„státní administrativa jazyk přijme za svůj a postupně jej zavede do všech svých sfér veřejného působení, a to se stejnou právní hodnotou a se stejnými výsadami, jaké má španělština. Oficiální dokumenty, které vydává, jsou vystaveny jak ve španělštině, tak v oficiálním domorodém jazyce, pokud má pravidla pravopisu. Dokumenty v těchto jazycích mají stejnou právní hodnotu a mohou být napadnutelné ve kterékoliv administrativní instanci v zóně převahy domorodého jazyka“⁸⁶ (*Ley N° 29735, 2011*).

Ve článku 12 narážíme na regulaci ohledně médií: „Skrze svá komunikační média stát podporuje a šíří pořady v domorodých jazycích, stejně jako kampaně orientované na obnovení a oživení tradic, mluveného vyjadřování a ústní dědictví země“⁸⁷ (*Ley N° 29735, 2011*).

Dalším důležitým bodem zákona je vzdělání. Tím se zabývá článek 16:

„Stát garantuje a podporuje výuku domorodých jazyků v rámci základního, středního i vysokoškolského vzdělávání, a to skrze návrh a zavedení plánů, programů, dále akcí propagujících a obnovujících původní jazyky, orální tradici a interkulturalitu“⁸⁸ (*Ley N° 29735, 2011*).

Výuka původních jazyků je v zónách jejich převahy povinná. V kapitole 6 tohoto zákona se mluví také o bilingvní výuce.

Nedílnou součástí života všech obyvatel je i toponymie, tedy označení míst. Té se týká článek č. 19: „Národní geografický institut zachovává toponymické názvy v původních jazycích na oficiálních mapách Peru“⁸⁹ (*Ley N° 29735, 2011*).

⁸⁶ „... la administración estatal la hace suya y la implementa progresivamente en todas sus esferas de actuación pública, dándole el mismo valor jurídico y las mismas prerrogativas que al castellano. Los documentos oficiales que emite constan tanto en castellano como en la lengua originaria oficial, cuando esta tiene reglas de escritura, teniendo ambos el mismo valor legal y pudiendo ser oponibles en cualquier instancia administrativa de la zona de predominio.“

⁸⁷ „El Estado, a través de sus medios de comunicación, promueve y difunde programas en lenguas originarias, así como campañas orientadas a rescatar y revalorar las tradiciones, expresiones orales y patrimonio oral del país.“

⁸⁸ „El Estado garantiza y promueve la enseñanza de las lenguas originarias en la educación primaria, secundaria y universitaria, siendo obligatoria en las zonas en que son predominantes, mediante el diseño e implementación de planes, programas y acciones de promoción y recuperación de las lenguas originarias, tradición oral e interculturalidad.“

⁸⁹ „El Instituto Geográfico Nacional mantiene las denominaciones toponímicas en lenguas originarias en los mapas oficiales del Perú.“

Celá kapitola č. 5 se zabývá lingvistickou normou domorodých jazyků. V bodě 21.1 článku 21 je psáno, že „Ministerstvo školství [...] obstará odbornou pomoc, vyhodnotí a schválí jednotná pravidla pravopisu původních jazyků země“⁹⁰ (*Ley N° 29735*, 2011).

Vzhledem k rozsahu práce nebudeme zacházet do dalších podrobností v tomto zákoně i přesto, že bychom v něm lze najít mnoho moderních a zajímavých pravidel. Pro představu o určení a fungování pravidel jazykové politiky v Peru je tento výklad dostačující.

Snad jen poslední zmínka o jazykové kultuře v Peru: 27. května se slaví svátek domorodých jazyků Peru (*Día de las Lenguas Originarias del Perú*). Tento svátek se slaví již od roku 1975 (*Lenguas originarias de Perú: Todo lo que debes saber | Noticias | teleSUR*, 2022).

4.3 Paraguay

Paraguay má, podle odhadu pro rok 2022, celkem 7,356,409 obyvatel, z nichž celkem 95 % jsou mesticové a zbylých 5 % výzkumy označují jako „další.“ Skoro polovina obyvatel je bilingvní („Paraguay“, 2022).

4.3.1 Jazyky v Paraguayi

Oficiálními jazyky v Paraguayi jsou španělština a guaránština. Oběma jazyky zároveň mluví 46,3 % obyvatel. Pouze guaránsky mluví 34 % a pouze španělsky mluví 15,2 % obyvatel. Mezi ostatní jazyky používané na území Paraguaye se, kromě dalších jazyků původních obyvatel, řadí i portugalština a němčina. Tato skupina „ostatních jazyků“ obsahuje asi 4,1 %. Procentuální údaje jsou z roku 2012 („Paraguay“, 2022).

4.3.1.1 Ústava Paraguayské republiky (*Constitución de la República del Paraguay*)

Tato ústava je rozdělena na části, které se dále dělí tzv. Títulos, které zde překládáme jako „tituly“. Ty většinou zahrnují také kapitoly, v rámci kterých jsou systematizované jednotlivé články.

V ústavě Paraguayské republiky se jazyků v zemi týkají pouze dva články.

⁹⁰ „El Ministerio de Educación [...] proporciona asistencia técnica, evalúa y oficializa las reglas de escritura uniforme de las lenguas originarias del país.“

Prvním je článek 77 (titul 2, kapitola 7) o vzdělání v mateřském jazyce. Píše se v něm následující:

“Výuka v začátcích školního vzdělávání bude realizována v oficiálním mateřském jazyce žáka. Žák se dále bude vzdělávat v používání a znalosti obou oficiálních jazyků republiky. V případě etnických menšin, jejichž mateřským jazykem není guaránština, bude možné zvolit jeden z oficiálních jazyk”⁹¹ (Constitución de la República del Paraguay, 1992).

Jazykům se dále věnuje článek 140 (část 2, titul 1), který prohlašuje Paraguay za vícekulturní a zároveň bilingvní zemi. „Oficiálními jazyky jsou kastilština a guaránština,”⁹² a pokud jde o další náležitosti a podmínky používání, je odkázáno na zákon. Je zde ještě jedna zmínka o jazycích původních obyvatel. „Původní jazyky, stejně jako jazyky dalších menšin, jsou součástí kulturního dědictví národa“⁹³ (Constitución de la República del Paraguay, 1992).

Vcelku zajímavý je článek 18 (v rámci titulu 5), ve kterém je napsáno, že ústava bude vytištěna v obou oficiálních jazycích – v kastilštině i v guaránštině. „V případě, že se bude pochybovat o interpretaci, se bude přihlížet k textu španělskému“⁹⁴ (Constitución de la República del Paraguay, 1992).

V článku 66 kapitoly 5, která je celá věnovaná domorodému obyvatelstvu a úpravě jeho práv, nacházíme informace o vzdělání původního obyvatelstva. Jedná se spíše obecně o vyjádření respektu k jejich kultuře v rámci vzdělávání. Článek říká, že „stát bude respektovat charakteristické kulturní rysy domorodých obyvatel, speciálně potom ve vztahu k formálnímu vzdělání“⁹⁵ (Constitución de la República del Paraguay, 1992).

⁹¹ „La enseñanza en los comienzos del proceso escolar se realizará en la lengua oficial materna del educando. Se instruirá asimismo en el conocimiento y en el empleo de ambos idiomas oficiales de la República. En el caso de las minorías étnicas cuya lengua materna no sea el guaraní, se podrá elegir uno de los dos idiomas oficiales.”

⁹² „Son idiomas oficiales el castellano y el guaraní.“

⁹³ „Las lenguas indígenas, así como las de otras minorías, forman parte del patrimonio cultural de la Nación.“

⁹⁴ „En caso de duda de interpretación, se estará al texto redactado en idioma castellano.“

⁹⁵ „El Estado respetará las peculiaridades culturales de los pueblos indígenas, especialmente en lo relativo a la educación formal.“

4.4 Bolívie

Podle odhadu z tohoto roku žije v Bolívii 12,054,379 obyvatel. Zhruba 68 % obyvatel se považuje za mestice, 20 % jsou čistě domorodí obyvatelé, 5 % pak pouze běloši. Zajímavé je, že na 44 % obyvatel uvedlo, že se cítí jako součást nějaké ze skupin původních obyvatel, převážně se hlásili ke Kečuáncům nebo ke kmeni Aymara („Bolivia", 2022).

4.4.1 Jazyky v Bolívii

V Bolívii se používají 4 oficiální jazyky: španělština, kečuánština, aymarština a guaránština. Podle údajů z roku 2001 mluví španělsky 60,7 % obyvatel, kečuánsky 21,2 % obyvatel, aymarštinou 14,6 % obyvatel a guaránštinou 0,6 % obyvatel („Bolivia", 2022).

Je ovšem nutné podotknout, že bolivijská ústava z roku 2009 označila za oficiální jazyky všechny jazyky původních obyvatel, jak bude blíže popsáno v následujícím oddíle.

4.4.2 Ústava Bolívie (Constitución Política del Estado Plurinacional de Bolivia)

Aktuálně platná bolivijská ústava byla schválena v roce 2009 za vlády prezidenta Evo Moralese. Budeme se tedy v tomto oddíle věnovat zatím nejmladší aktuálně platné ústavě (z našeho výběru jednotlivých ústav).

V první kapitole, v článku 5 se píše o oficiálních jazycích státu, kterými jsou

„kastilština a všechny původní jazyky domorodých obyvatel, což jsou aymarština, araona, baure, bésiro, canichana, cavineño, cayubaba, chácobo, chimán, ese ejja, guaránština, guarasu'we, guarayu, itonama, leco, machajuyai-kallawaya, machineri, maropa, mojeño-trinitario, mojeño-ignaciano, moré, mosetén, movima, pacawara, puquina, kečujština, sirionó, tacana, tapiete, toromona, uru-chipaya, weenhayek, yaminawa, yuki, yuracaré y zamuco“⁹⁶ (Constitución Política del Estado Plurinacional de Bolivia, 2009).

Je dán důraz na více národnostní stát, jehož „vláda spolu s vládami jednotlivých regionů mají povinnost používat nejméně dva oficiální jazyky,“⁹⁷ přičemž jedním z nich je kastilština a jako další je zvolen „jazyk na základě použití, vhodnosti, okolností, potřeb a preferencí

⁹⁶ „el castellano y todos los idiomas de las naciones y pueblos indígena originario campesinos, que son el aymara, araona, baure, bésiro, canichana, cavineño, cayubaba, chácobo, chimán, ese ejja, guaraní, guarasu'we, guarayu, itonama, leco, machajuyai-kallawaya, machineri, maropa, mojeño-trinitario, mojeño-ignaciano, moré, mosetén, movima, pacawara, puquina, quechua, sirionó, tacana, tapiete, toromona, uru-chipaya, weenhayek, yaminawa, yuki, yuracaré y zamuco.“

⁹⁷ „El Gobierno plurinacional y los gobiernos departamentales deben utilizar al menos dos idiomas oficiales.“

veškerého obyvatelstva nebo obyvatel na území, kterého se to týká“⁹⁸ (Constitución Política del Estado Plurinacional de Bolivia, 2009).

Je zde přímo řečeno, že ostatní vlády mají „používat jazyky svého teritoria a jedním z nich musí být kastilština“.⁹⁹ Ve článku 14 se zároveň píše o zákazu diskriminace na základě různých okolností, mimo jiné kvůli jazyku (Constitución Política del Estado Plurinacional de Bolivia, 2009).

Původnímu obyvatelstvu je věnována kapitola 4, v článku 30 najdeme definici těchto obyvatel: „Původními obyvateli je celé společenství lidí, které sdílí kulturní identitu, jazyk, historickou tradici, instituce, teritorialitu a chápání světa, jehož existence předcházela španělské kolonizační invazi“¹⁰⁰ (Constitución Política del Estado Plurinacional de Bolivia, 2009).

V bodě 9 článku 30 se pak setkáváme ještě s dalšími právy původních obyvatel, zde konkrétně právem na to, aby jejich znalosti a tradiční moudrost, tradiční medicína, jejich jazyky, rituály a symboly oděvy byly uznány, respektovány a propagovány“¹⁰¹ (Constitución Política del Estado Plurinacional de Bolivia, 2009).

Ve článku 70 se nezapomíná ani na postižením znevýhodněné občany, kteří mají právo na „komunikaci v alternativním jazyce“¹⁰² (Constitución Política del Estado Plurinacional de Bolivia, 2009).

V bodě 2 článku 95 se následovně upravuje vzdělávání: „Univerzity zahrnou programy pro obnovu, ochranu, rozvoj, výuku a rozšiřování různých jazyků původních obyvatel“¹⁰³ (Constitución Política del Estado Plurinacional de Bolivia, 2009).

Ve článku 104, který se zabývá tím, že každý má právo na sport a rekreaci, je dokonce s tímto odvětvím propojená povinnost státu garantovat „přístup ke sportu bez rozdílu na základě pohlaví, jazyka, náboženství, politické orientace, oblasti, společenské nebo kulturní

⁹⁸ „... y el otro se decidirá tomando en cuenta el uso, la conveniencia, las circunstancias, las necesidades y preferencias de la población en su totalidad o del territorio en cuestión.“

⁹⁹ „... utilizar los idiomas propios de su territorio, y uno de ellos debe ser el castellano.“

¹⁰⁰ „Es nación y pueblo indígena originario campesino toda la colectividad humana que comparte identidad cultural, idioma, tradición histórica, instituciones, territorialidad y cosmovisión, cuya existencia es anterior a la invasión colonial española.“

¹⁰¹ „A que sus saberes y conocimientos tradicionales, su medicina tradicional, sus idiomas, sus rituales y sus símbolos y vestimentas sean valorados, respetados y promocionados.“

¹⁰² „A la comunicación en lenguaje alternativo.“

¹⁰³ „Las universidades deberán implementar programas para la recuperación, preservación, desarrollo, aprendizaje y divulgación de las diferentes lenguas de las naciones y pueblos indígena originario campesinos.“

příslušnosti, či kvůli čemukoliv dalšímu“¹⁰⁴ (Constitución Política del Estado Plurinacional de Bolivia, 2009).

V bodě 1 článku 107 najdeme pravidla ohledně veřejnoprávních médií. „Veřejná komunikační média mají povinnost přispívat k propagaci etických, morálních a občanských hodnot různých kultur v zemi, a to produkcí a šířením vícejazyčných vzdělávacích programů a v alternativní řeči pro postižené“¹⁰⁵ (Constitución Política del Estado Plurinacional de Bolivia, 2009).

Dále se dostáváme také k úpravě slyšení před soudem, které je také přímo upraveno ústavou. Ve druhém bodě článku 120 se píše, že „každá osoba, která je podrobena soudnímu procesu, musí být souzena ve vlastním jazyce, výjimečně, a v tom případě povinně bude přítomna překladatelka, překladatel nebo tlumočník“¹⁰⁶ (Constitución Política del Estado Plurinacional de Bolivia, 2009).

Článkem 234 je dále ustanovena povinnost pro veřejné funkce, kdy musí daný zaměstnanec ovládat nejméně dva oficiální jazyky země.

V sedmé kapitole, která začíná článkem 289, se dozvídáme o dalších právech domorodých skupin obyvatel, kteří sdílejí, jak už bylo výše řečeno, také společný jazyk. Vcelku překvapivě narážíme také na jistou autonomii těchto obyvatel.

¹⁰⁴ „El Estado garantiza el acceso al deporte sin distinción de género, idioma, religión, orientación política, ubicación territorial, pertenencia social, cultural o de cualquier otra índole.“

¹⁰⁵ „Los medios de comunicación social deberán contribuir a la promoción de los valores éticos, morales y cívicos de las diferentes culturas del país, con la producción y difusión de programas educativos plurilingües y en lenguaje alternativo para discapacitados.“

¹⁰⁶ „Toda persona sometida a proceso debe ser juzgada en su idioma; excepcionalmente, de manera obligatoria, deberá ser asistida por traductora, traductor o intérprete.“

5 Závěr

Zobecníme-li závěry z teoretického výkladu i závěrečných případových studií, můžeme konstatovat, že v právních úpravách jazykových práv ve španělsky mluvícím světě lze sledovat několik základních tendencí.

I zde – stejně jako jinde ve světě – jsme mohli pozorovat, že vitalita jazyků vytváří škálu se dvěma póly. V hispánském světě tvoří první pól španělština jako jeden z největších světových jazyků, jazyk etablovaný, se zcela jasnou normou, jazyk na vzestupu opírající se o rozsáhlý kulturní, historický, sociální a jiný kontext a potenciál. Druhý pól tvoří jazyky, jejichž existence je v ohrožení a u kterých se zdá, že postupně spějí k zániku (stejně jako existence vymírajících druhů vzácných rostlin). Mezi těmito póly se vyskytují jazyky méně významné než španělština, ale etablované, v právních úpravách některých států zakotvené, a s početným množstvím mluvčích, jako jsou kečujština, aymarština a guaránština.

V takto utvořeném světě jsou pochopitelně pozorovatelné nejružnější strategie individuálních i kolektivních mluvčích.

Na jedné straně je zde přirozená touha mít možnost dorozumět se s větším množstvím lidí po celém světě (jistá univerzalizace se netýká jen jazyka), mít lepší postavení např. na pracovním trhu atd. Tato touha vede přirozeně k tomu, že mluvčí opouštějí „malé“ jazyky a dorozumívají se těmi „velkými“.

Na straně druhé je tu snaha uchovat jazyk – byť sebemenší – jako dědictví předků. I tato snaha může být individuální i kolektivní: přestože současný život v globalizovaném světě není přirozeně nakloněn roztríštěnosti a individualitě kultur a tím i jazyků, směřuje jednání mnoha států ke snaze zachránit, zachovat a oživit jazyky kultur žijících na daném území.

Lze konstatovat, že vyspělejší společnosti mají tendenci přiklánět se k úsilí o zachování jazyka a kultury – předpokládají, že s ochranou jazyka a kultury má větší naději na přežití i samotný národ. Proto dnes již obecně převažuje názor, že uznání jazyků právními normami lze považovat za vhodné. Jde ale o ožehavou otázku, protože jazyková práva bývají pochopitelně různě propojena s politikou a politická rozhodnutí mají ve společnosti státu zpravidla různé ohlasy.

My jsme se ve své práci pokusili ukázat, že různé hispanoamerické země jsou v tomto smyslu v různých situacích. Různé země ušly v tomto ohledu různě dlouhé úseky cesty. Co se týká rozebíraných ústav států, můžeme vyvodit, že Bolívie je v porovnání s ostatními zeměmi Jižní Ameriky (z hlediska jazykové otázky) velmi pokroková. Jedním z důvodů je samozřejmě jedna z nejnovějších ústav, z roku 2009.

Prostorová omezení této práce nám umožnila věnovat se jen právním úpravám. Je samozřejmě otázkou, jak tato ustanovená pravidla fungují v praxi, v běžném životě občanů jednotlivých států. Ke zjištění takových informací bychom potřebovali mnoho dalších zdrojů, realizace takového výzkumu by byla velice složitá a obsáhlá.

V některých případech vede podpora dalších jazyků v zemi k bilingvistu. Tento fakt je opět možné vnímat různým způsobem. Buď jako obohacení všech obyvatel, jak z hlediska jazykového, tak také kulturního, nebo jako zbytečnou námahu pro děti ve školách a tlak na výkon a nedůležité dovednosti, v již tak stresem plné společnosti.

V každém případě nejvíce záleží na samotných mluvčích. Ti určují vitalitu jazyka, který používají nebo nepoužívají v běžné každodenní komunikaci. Také záleží na tom, jak mnoho se konkrétní obyvatelé ztotožňují s danou kulturou. Jedině na základě vůle a sounáležitosti těchto jedinců je možné, aby právní uznání a ochrana jazyka jednotlivými státy měla význam a mohla fungovat i v realitě, která je mnohdy velmi vzdálená textům právních norem.

Resumé

Diplomová práce představuje ukotvení jazykové situace ve španělsky mluvících zemích právní formou.

Nastiňujeme pojmy, které ohraničují rámec práce. Začínáme pojmem sociolingvistika. Jde o disciplínu, která se obsahově nejvíce blíží námi sledovanému tématu. Jako klíčové vnímáme pojmy jako jazyková politika a související pojem jazykové právo, díky kterým se propojuje lingvistická a právní stránka věci – obě důležité pro tuto práci. Na konci první kapitoly charakterizujeme zvolený postup při shromažďování informací, ze kterých v textu čerpáme. Specifickou částí využitých zdrojů jsou přímo ústavy států.

Ve druhé kapitole se zabýváme definicí oficiálního a menšinového jazyka dle českého přístupu. Zaměřujeme se také na různé postoje ohledně ochrany jazyků, která je v současné době spíše perspektivní.

První stát, u něhož zkoumáme stav právní úpravy jazykových práv je Česká republika. Naše domácí prostředí nám umožní prvotní náhled do problematiky. Navíc máme možnost porovnat právní úpravu jazykové situace v zemích, jejichž stav je – z lingvistického úhlu pohledu – značně rozdílný. Jako první španělsky mluvící zemi analyzujeme Španělsko a situaci v jeho autonomních oblastech, určené jednotlivými statuty.

Krátce se věnujeme také jazykové politice nadnárodních společenství. V evropském rozměru se jedná o Evropskou unii a dokumentech jako je Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin a Evropská Charta regionálních či menšinových jazyků. V celosvětovém měřítku se zaměřujeme na Mezinárodní pakt o občanských a politických právech Organizace spojených národů. Skrze tyto listiny se dostáváme k ústavám španělsky mluvících zemí a obecné klasifikaci jazyků, které se v těchto zemích, mimo španělský jazyk, používají. Sdílíme také zjednodušené pracovní dělení jednotlivých států podle jejich různorodých přístupů k jazykové situaci.

Konečně se dostáváme k zemím Jižní Ameriky, které jsme vybrali na základě jejich postojů k právní úpravě jazykového stavu v zemi. Představujeme Chile, Peru, Paraguaye a Bolívie. Provádíme rozbor práv zakotvených v ústavách těchto zemí s tím, že se soustředíme na úpravu jazykových práv původních obyvatel. Chile je, vzhledem k aktuálnímu a tím také atraktivnímu novému návrhu ústavu, poskytnuto nejvíce prostoru. Na závěr se snažíme shrnout alespoň obecně, jaké přístupy k právnímu řešení jazykových situací jsou možné.

Resumen

La tesis se dedica a las regulaciones de la situación lingüística en los países hispanohablantes desde el punto de vista jurídico.

Esbozamos términos que delimitan el marco del trabajo. Empezamos por el término de sociolingüística. Se trata de una disciplina más cercana a nuestro tema en cuanto a su contenido. Como términos claves tomamos el término de política lingüística y el relacionado término de derecho lingüístico gracias a cuales se conectan la parte lingüística y la parte jurídica – las dos importantes para este trabajo. Al final del primer capítulo caracterizamos el procedimiento elegido para completar la información utilizada en el texto. Constituciones de los países particulares forman una parte específica de las fuentes utilizadas.

En el segundo capítulo nos ocupamos de las definiciones de la lengua oficial y de la lengua minoritaria según el punto de vista checo. Nos centramos en actitudes distintas en cuanto a la protección de las lenguas que es actualmente bastante perspectiva. El primer estado, cuya situación de reglamentos de derechos lingüísticos estudiamos, es la República Checa. Nuestro ambiente nacional nos permite el primer enfoque a la problemática. Además, tenemos la posibilidad de comparar la regulación jurídica de la situación lingüística en los países que poseen condiciones lingüísticas notablemente diferentes. Primer país hispanohablante analizado es España y la situación en sus Comunidades Autónomas regulada por los Estatutos. De manera breve nos dedicamos a la política lingüística en las organizaciones internacionales. En la dimensión europea se trata de la Unión Europea y documentos como el Convenio Marco para la Protección de las Minorías Nacionales y la Carta Europea de las lenguas regionales o minoritarias. En cuanto al marco mundial nos centramos en el Pacto Internacional de Derechos Civiles y Políticos de las Naciones Unidas. A través de estos documentos llegamos a las constituciones de los países hispanohablantes y a la clasificación general de las lenguas utilizadas en esos países aparte del español. Compartimos también una división simplificada de los estados particulares según sus actitudes a la situación lingüística.

Por último llegamos a los países de la América del Sur cuales elegimos a base de sus actitudes a los reglamentos de la situación lingüística su territorio. Presentamos Chile, Perú, Paraguay y Bolivia. Analizamos los derechos presentes en las constituciones de países elegidos con foco a los derechos lingüístico de las personas indígenas. Chile ocupa más espacio a propósito de describir el borrador de la nueva constitución actual y por lo tanto también atractivo. Para concluir, intentamos resumir, al menos generalmente, las actitudes jurídicas posibles adoptadas en las situaciones lingüísticas.

6 Bibliografie

- 2/1993 Sb. *Listina základních práv a svobod*. (1993). Zákony pro lidi.
<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-2?text=listina+z%C3%A1kladn%C3%ADch+pr%C3%A1v+a+svobod>
- 273/2001 Sb. *Zákon o právech příslušníků národnostních menšin*. (b.r.). Zákony pro lidi.
<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2001-273>
- 460/1992 Sb. *Ústava Slovenskej republiky*. (1992). Zákony pro lidi.
<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-460>
- Arzoz, X. (2007). The Nature of Language Rights. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 6. https://www.researchgate.net/profile/Xabier-Arzo/publication/26536934_The_Nature_of_Language_Rights/links/5ea2bda192851c87d1b10764/The-Nature-of-Language-Rights.pdf
- Ašenbryl, D. (2008, listopad 5). *Opatrný zeměpis (8. díl): Chile*. Plus.
<https://plus.rozhlas.cz/opatrný-zemepis-8-díl-chile-6632120>
- Baker, C. (1997). *Fundamentos de educación bilingüe y bilingüismo*. Cátedra.
- Bartlett, J. (2022, květen 16). Chile finalises new draft constitution to replace Pinochet-era document. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2022/may/16/chile-constitution-new-draft-pinochet>
- Ley 19253, (1993). <https://www.bcn.cl/leychile/navegar?idNorma=30620>
- Blas Arroyo, J. L. (2005). *Sociolingüística del español: Desarrollos y perspectivas en el estudio de la lengua española en contexto social*. Cátedra.
https://www.academia.edu/12598860/Socioling%C3%BC%C3%ADstica_del_espa%C3%B1ol_Madrid_C%C3%A1tedra_2005
- Bolivia. (2022). In *The World Factbook*. Central Intelligence Agency.
<https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/bolivia/#people-and-society>
- Breton, R., & Mazoyer, K. (2007). *Atlas jazyků světa: Soužití v křehké rovnováze*. Albatros.
- Central Intelligence Agency. (2021). *The World Factbook 2021*. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/>
- Comrie, B., Matthews, S., & Polinsky, M. (2007). *Atlas jazyků: Vznik a vývoj jazyků napříč celým světem* (R. Škvařil & K. Cenkerová, Přel.). Metafora.
- Constitución de la República del Paraguay, (1992).
<http://digesto.senado.gov.py/detalles&id=7437>

- Constitución Política de la República del Ecuador, (2008).
<https://pdba.georgetown.edu/Parties/Ecuador/Leyes/constitucion.pdf>
- Constitución Política del Estado Plurinacional de Bolivia, (2009).
https://www.mindef.gob.bo/mindef/sites/default/files/Constitucion_2009_Orig.pdf
- Constitución Política del Perú, (1993). <https://www.gob.pe/institucion/presidencia/informes-publicaciones/1336692-constitucion-politica-del-peru>
- Constitución Española, Pub. L. No. Constitución, BOE-A-1978-31229 29313 (1978).
[https://www.boe.es/eli/es/c/1978/12/27/\(1\)](https://www.boe.es/eli/es/c/1978/12/27/(1))
- Dovalil, V. (2017). Jazykové právo. In *CzechEncy—Nový encyklopedický slovník češtiny*.
<https://www.czechency.org/slovník/JAZYKOV%C3%89%20PR%C3%81VO>
- Dunbar, R. (2001). Minority Language Rights in International Law. *The International and Comparative Law Quarterly*, 50(1), 90–120. <https://www.jstor.org/stable/761462>
- Eberhard, D. M., Simons, G. F., & Fennig, C. D. (2016). *How many languages are there in the world?* Ethnologue. <https://www.ethnologue.com/guides/how-many-languages>
- El Ministerio de Cultura publica la Ley de Lenguas en las cinco lenguas originarias más habladas del Perú.* (2014). <https://www.gob.pe/institucion/cultura/noticias/47066-el-ministerio-de-cultura-publica-la-ley-de-lenguas-en-las-cinco-lenguas-originarias-mas-habladas-del-peru>
- Encyklopedický institut Československé akademie věd. (1982). *Ilustrovaný encyklopedický slovník*. Academia.
- Evropská Charta regionálních či menšinových jazyků, (2000).
<https://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/dokumenty/mezinarodni-dokumenty/evropska-charta-regionalnich-ci-mensinovych-jazyku-17547/>
- Evropská Unie. (b.r.). *Jazyky*. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/languages_cs
- Ferguson, C. A. (1959). Diglossia. *WORD*, 15(2), 325–340.
<https://doi.org/10.1080/00437956.1959.11659702>
- Gonzalez, R., & Le Foulon, C. (2020). The 2019–2020 Chilean protests: A first look at their causes and participants. *International Journal of Sociology*, 50, 1–9.
<https://doi.org/10.1080/00207659.2020.1752499>
- Gordon, R. G., & Grimes, B. (2005). *Ethnologue: Languages of the world* (15th ed.). Summer Institute of Linguistics International.
- Hlavičková, V., Macíková, O., & Grmelová, N. (2016). *Španělsko-český a česko-španělský odborný slovník pro obchod, právo a finance*. LEDA.

- Hnízdil, B. (2004). K úloze jazyků v současné mezinárodní politice. *Czech Journal of Political Science - Archive 1/2004*.
<https://www.politologickycasopis.cz/en/archive/2004/1/>
- Honorable Cámara de Diputadas y Diputados—Chile. (b.r.). <https://www.camara.cl/>
- Hubinger, V. (b.r.). *Etnikum*. Sociologická encyklopedie.
<https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Etnikum>
- Chile. (2022). In *The World Factbook*. Central Intelligence Agency. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/chile/#people-and-society>
- Chromý, J. (2014). *Základy sociolingvistiky: Učební materiál pro studenty oboru Český jazyk a literatura*. Karolinum - Charles University Press.
https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/32/71/64/zaklady_sociolingvistiky.pdf
- International Covenant on Civil and Political Rights*. (2010, září 1). UNTC.
https://web.archive.org/web/20100901184638/http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&lang=en
- Katarzyna, A. I. (2021, říjen). Jazyková politika. *Evropský parlament*.
<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/cs/sheet/142/jazykova-politika>
- Krejčí, J. (b.r.). *Národ*. Sociologická encyklopedie.
<https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/N%C3%A1rod>
- Kryška, D. (2016). Používání menšinových jazyků v České republice – úřední styk a vícejazyčné názvy. *AUC IURIDICA*, 61(4), 45–57. <https://karolinum.cz/casopis/auc-iuridica/rocnik-61/cislo-4/clanek-2265>
- Lenguas originarias de Perú: Todo lo que debes saber*. (2022). teleSUR.
<https://www.telesurtv.net/news/dia-lenguas-originarias-peru-celebracion-mayo-20180527-0016.html>
- Ley General de Derechos Lingüísticos de los pueblos originarios de Chile*. (b.r.).
<https://www.camara.cl/verDoc.aspx?prmID=102160&prmTIPO=DOCUMENTOCOMISION>
- Ley N° 29735*. (2011). <https://www.gob.pe/institucion/minedu/normas-legales/118448-29735>
- Ley Orgánica 1/1981, de 6 de abril, de Estatuto de Autonomía para Galicia., Pub. L. No. 1/1981 (1981). <https://boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1981-9564>
- Ley Orgánica 3/1979, de 18 de diciembre, de Estatuto de Autonomía para el País Vasco., Pub. L. No. 3/1979 (1979). <https://boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1979-30177>
- Ley Orgánica 5/1982, de 1 de julio, de Estatuto de Autonomía de la Comunidad Valenciana., Pub. L. No. 5/1982 (1982). <https://boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1982-17235>

- Ley Orgánica 6/2006, de 19 de julio, de reforma del Estatuto de Autonomía de Cataluña.,
Pub. L. No. 6/2006 (2006). <https://boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2006-13087>
- Linhart, J. (b.r.). *Politika jazyková*. Sociologická encyklopedie. Získáno 21. duben 2022, z
https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Politika_jazykov%C3%A1
- Lluch, M. C., & Kabatek, J. (2006). *Las Lenguas de España. Política lingüística, sociología del lenguaje e ideología desde la Transición hasta la actualidad*. Madrid/Frankfurt, Iberoamericana/Vervuert.
https://www.academia.edu/9492300/Las_lenguas_de_Espa%C3%B1a_Pol%C3%ADtica_ling%C3%BC%C3%ADstica_sociolog%C3%ADa_del_lenguaje_e_ideolog%C3%ADa_desde_la_Transici%C3%B3n_hasta_la_actualidad
- López García-Molins, Á. (2015, prosinec 15). *España plurilingüe: Manifiesto por el reconocimiento y el desarrollo de la pluralidad lingüística de España*.
https://linred.web.uah.es/informacion_pdf/Informacion-Manifiesto-Espana-Plurilingue.pdf
- López Morales, H. (1993). *Sociolingüística*. Editorial Gredos.
- Lukešová, A. (2019). Španělština, jazyk mnoha kultur, pohledem Pedra Henríqueze Ureñi. *Svět literatury: Časopis pro novodobé literatury*, 2019, 60, 98-102.
<https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/112133>
- Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, (1976). <https://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rlp/dokumenty/mezinarodni-pakt-o-obcanskych-a-politickych-pravech-a-mezinarodni-pakt-o-hospodarskych--socialnich-a-kulturnich-pravech-19852/>
- Ministerio de Política Territorial. (b.r.). *Estatutos de Autonomía*.
https://www.mptfp.gob.es/portal/politica-territorial/autonomica/Estatutos_Autonomia.html
- Ministerio Secretaría General de Gobierno. (b.r.). *Historia de las constituciones*. Gobierno de Chile. <https://www.gob.cl/hagamoshistoria/lineadetiempo/>
- Návrh zákona o státním jazyce České republiky*, (2019).
<https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=8&CT=378&CT1=0>
- Nekvapil, J. (2017). Jazykové plánování. In *CzechEncy—Nový encyklopedický slovník češtiny*.
<https://www.czechency.org/slovník/JAZYKOV%C3%89%20PL%C3%81NOV%C3%81N%C3%8D>

- Nekvapil, J., Sloboda, M., & Wagner, P. (2009). *Mnohojazyčnost v České republice: Základní informace = Multilingualism in the Czech Republic: Basic information*. Nakl. Lidové Noviny.
https://www.academia.edu/19497569/Mnohojazy%C4%8Dnost_v_%C4%8Cesk%C3%A9_republice_z%C3%A1kladn%C3%AD_informace_Multilingualism_in_the_Czech_Republic_basic_information
- Ontiveros, E. (2021, červenec 10). Elisa Loncón: From poverty to PhD to writing Chile's constitution. *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-57733539>
- Paraguay. (2022). In *The World Factbook*. Central Intelligence Agency.
<https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/paraguay/#people-and-society>
- Peru. (2022). In *The World Factbook*. Central Intelligence Agency. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/peru/#people-and-society>
- Propuesta de borrador constitucional*. (2022, květen 14). Convención Constitucional.
<https://www.chileconvencion.cl/wp-content/uploads/2022/05/PROPUESTA-DE-BORRADOR-CONSTITUCIONAL-14.05.22-1.pdf>
- RAE. (b.r.). *Definición de cooficial*. Diccionario panhispánico del español jurídico - Real Academia Española. <http://dpej.rae.es/lema/cooficial>
- RAE. (2022). *Definición de lengua oficial*. Diccionario panhispánico del español jurídico - Real Academia Española. <http://dpej.rae.es/lema/lengua-oficial>
- Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin*. (b.r.). Vláda ČR.
<https://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/dokumenty/mezinarodni-dokumenty/ramcova-umluva-o-ochrane-narodnostnich-mensin-6912/>
- Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin*, (1995). <https://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rnm/ramcova-umluva-o-ochrane-narodnostnich-mensin-1405/>
- Sloboda, M. (2017). Jazyková politika. In *CzechEncy—Nový encyklopedický slovník češtiny*.
<https://www.czechency.org/slovník/JAZYKOV%C3%81%20POLITIKA>
- Sněmovní tisk 378/1*. (2019). <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=8&CT=378&CT1=1>
- Soukup, V. (2015). Jazyk, myšlení a kultura. *Anthropologia integra*, 6(2), 15–32.
<https://doi.org/10.5817/AI2015-2-15>
- Spain. (2022). In *The World Factbook*. Central Intelligence Agency. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/spain/#people-and-society>
- Spanish language*. (b.r.). Britannica. <https://www.britannica.com/topic/Spanish-language>
- Spolsky, B. (2003). *Language Policy*. Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511615245>

- Šatava, L. (2009). *Jazyk a identita etnických menšin: Možnosti zachování a revitalizace* (2., doplněné vyd). Sociologické nakladatelství, SLON.
- Štefková, M. (2019). Jazyk jako ochrana kultury. *Svět literatury: Časopis pro novodobé literatury*, 2019, 60, 45-54. <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/112127>
- Thomason, S. G. (2001). *Language contact: An introduction* (Repr.). Edinburgh Univ. Press. https://www.academia.edu/44223473/Thomason_Language_Contact_an_Introduction
- Zákon 122/1920 Sb. Podle § 129 ústavní listiny, jímž se stanoví zásady jazykového práva v republice Československé.* (1920). <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1703/0/2/zakon-c-122-1920-sb-podle-129-ustavni-listiny-jimz-se-stanovi-zasady-jazykoveho-prava-v-republice-ceskoslovenske/zakon-c-122-1920-sb-podle-129-ustavni-listiny-jimz-se-stanovi-zasady-jazykoveho-prava-v-republice-ceskoslovenske>
- Zavadil, B. (2015). *Historia de la lengua española: Introducción a la etimología*. Karolinum.
- Žáčková, B. (2014). *Rozvoj komunikativních dovedností dětí žijících v bilingvní rodině*. Masarykova univerzita. https://is.muni.cz/th/u4tsb/Rozvoj_komunikativnich_dovednosti_deti_zijicich_v_bilingvni_rodine.pdf